

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЄМЕЦЬ

«_____» _____ 2023 р.

**ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
«ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконав: студент 4 курсу, групи ГР-41
спеціальності 106 Географія,
ОПП «Географія рекреації та туризму»
Таран Єгор Дмитрович

Науковий керівник:

д. геогр. н., професор Сегіда Катерина Юріївна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

_____
Голова ЕК Павло ШУКАНОВ

_____
Секретар ЕК Євгенія ТЕЛЕБЄНЄВА

«_____» _____ 2023 р.

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ.....	6
1.1. Сутність, історія та характерні особливості розвитку «темного» туризму.....	6
1.2. Класифікація та різновиди «темного» туризму.....	9
1.3. Місце «темного» туризму у загальній класифікації видів туризму.....	18
1.4. Методи дослідження туристичних дестинацій для розвитку «темного» туризму в Україні.....	20
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	27
2.1. Характеристика державних об'єктів «темного» туризму за їх різнovidами.....	27
2.2. Розвиток «темного» туризму в Україні.....	38
2.3. SWOT-аналіз можливостей та загроз подальшого розвитку «темного» туризму в Україні.....	47
РОЗДІЛ 3. МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ В ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	52
3.1. Загальна характеристика Львівської області як перспективної туристичної дестинації для розвитку «темного» туризму.....	52
3.2. Технічні, організаційні та фінансові аспекти впровадження тематичних екскурсій «темного» туризму на території Львівської області.....	55
3.3. Розробка тематичної екскурсії «Таємнича Львівщина».....	61
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні «темний» туризм, хоча ще знаходиться на початковому етапі розвитку, відіграє важливу роль у економіці та туристичній індустрії багатьох країн світу. Цей вид туризму має потенціал для подальшого росту і дослідження у всьому світі. «Темний» туризм допомагає нам усвідомити масштаби катастроф, війн та стихійних лих, які стали частиною життя тисяч людей. Він також підтримує необхідність примирення між людством та наукою, людиною і технологіями, які можуть загрожувати існуванню окремих регіонів, країн або навіть людської цивілізації в цілому. Цей вид туризму відіграє роль своєрідного попередження для майбутніх поколінь, щоб вони не забували, через що пройшло людство, щоб дійти до сьогоденішнього рівня розвитку та взаємодії. На жаль, наразі в Україні розвиток «темного» туризму, разом з туристичною галуззю загалом, потерпає від наслідків збройної агресії з боку російської федерації, проте після завершення конфлікту Україні необхідно буде активно відновлювати та розвивати національну економіку, а «темний» туризм може стати значним джерелом фінансових надходжень у ВВП нашої країни. Крім того, після війни на території України з'явиться безліч туристичних об'єктів «темного» туризму, таких як міста, що постраждали від обстрілів, пам'ятники українським воїнам, національні кладовища та інші. Спираючись на вищенаведені твердження, можна сказати, що сьогодні дослідження «темного» туризму є актуальним з двох головних причин: через загальний інтерес до цієї теми у сучасній науці та суспільстві, а також через суттєвий потенціал цього виду туризму для відбудови післявоєнної економіки України. Розгляд питань, пов'язаних з цим видом туризму, має як теоретичну, так і практичну вагу.

Об'єкт дослідження: «темний» туризм та його ресурсна база.

Предмет дослідження: теоретичні і практичні аспекти формування, розвитку та ефективного використання ресурсної бази для розвитку «темного» туризму в Україні.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідження сучасних тенденцій та перспектив розвитку «темного» туризму в Україні на основі наявної ресурсної бази, аналіз можливостей та загроз для розвитку цього виду туризму в Україні; розробка тематичної екскурсії на території перспективної дестинації для подальшого розвитку цього виду туризму.

Завдання:

- 1) розкрити сутність та характерні особливості «темного» туризму; представити класифікацію «темного» туризму, дослідити його різновиди; визначити місце «темного» туризму у загальній класифікації видів туризму;
- 2) виділити та дослідити туристичні дестинації для перспективного розвитку «темного» туризму в Україні; дослідити наявні туристичні об'єкти «темного» туризму, їх класифікацію та особливості розміщення на території України; обґрунтувати наявні проблеми та подальші перспективи розвитку «темного» туризму на території України;
- 3) визначити можливості розвитку «темного» туризму у Львівській області, зокрема розглянути особливості територію області як перспективної туристичної дестинації для розвитку «темного» туризму, окреслити технічні, організаційні та фінансові аспекти впровадження тематичних екскурсій «темного» туризму на території Львівської області, розробити авторську тематичну екскурсію «Таємнича Львівщина».

Інформаційна база дослідження складається на основі літературних та довідкових видань, статей, інтернет-ресурсів, матеріалів Державної служби статистики України [22], Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [23], Державного агентства України з управління зоною відчуження [49].

Методологічною основою дослідження є теоретичні положення географії рекреації і туризму, рекреаційного країнознавства, туристичного обслуговування, викладені в працях О.О. Бейдика [2], М.П. Мальської [13], К.А.Нємця [20], О.Г. Топчієва [26], О.І. Шаблія [31] та інших. Окремі питання темного туризму розглядали К. Е. Алістратова [1, 33], О.Ю. Бордун, У.В.

Деркач [3], С.Е. Сардак, С.В. Таран [24], З. М. Шильнікова, І.І. Дульцева, М.В. Матушкіна [32], М. Foley, J. Lennon [38, 43], І. Я. Кулиняк, І. І. Жигало, К. М. Ярмола [44], Meg D. Lonergan [45] P. Christou, M. Drotarova [50], R. Bristow, M. Newman [51], R. Hartman, J. Lennon, D. Reynolds, A. Rice, A. Rosenbaum, P. Stone [52], A.V. Seaton [53], P. A. Stone [54, 55].

У роботі використані загальнонаукові та конкретно-наукові методи. Серед загальнонаукових методів – логічне узагальнення, аналіз і синтез, системно-структурний аналіз, індуктивний та дедуктивний, графічний. Серед конкретно-наукових – історико-географічний, порівняльно-географічний.

За темою кваліфікаційної роботи взята участь у міжнародній науково-практичній конференції «Регіон-2023: суспільно-географічні аспекти», опубліковано тези доповіді «Провідні DESTINATION та перспективи розвитку темного туризму в Україні» [33].

Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінку. Робота містить графічно-ілюстративний матеріал, в тому числі 4 таблиці, 25 рисунків. Список використаних джерел налічує 56 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ

1.1. Сутність, історія та характерні особливості розвитку «темного» туризму

Останнім часом розвиток туристичної індустрії спричинив необхідність створення нових типів туристичних напрямків, які додалися до існуючої класифікації. Один з найбільш популярних і перспективних видів сучасного туризму – «темний» туризм, який з кожним роком залучає все більше прихильників у всьому світі.

«Темний» туризм може охоплювати такі об'єкти, як місця битв і війн, концентраційні табори, пам'ятники геноциду, місця злочинів серійних вбивць, трагедії природного характеру (наприклад, землетруси, тайфуни, виверження вулканів) та інші події, що стали суспільними чи історичними атракціями. Люди можуть відвідувати ці місця, щоб відчувати емоційний підйом, поклонитися пам'яті загиблих, вивчити певні історичні факти, поширювати свій рівень обізнаності про події, які ніколи не повинні бути забуті.

Водночас даний вид туризму потребує від туристів почуття відповідальності, поваги до пам'яті жертв тих чи інших подій та обережного ставлення до тематичних туристичних локацій. Країни та місцеві організації також повинні забезпечувати належне управління та охорону для задоволення потреб туристів у безпеці і збереження історичної цінності туристичних локацій.

Загалом *«темний» туризм*, відомий також як «dark tourism», є комбінацією пізнавального та екстремального видів туризму. Він включає відвідування місць і пам'яток, що пов'язані зі смертю, трагедією, руйнуваннями, стихійними лихами, цікавими містичними особливостями. Існує багато різновидів «темного» туризму, які описуються в науковій літературі: чорний [34], похмурий [3], скорботний, танатотуризм [45, 50], туризм жорстокості та жаху [32]. Також важливо буде зазначити, що різні науковці трактують ці поняття зовсім по-різному (табл. 1.1).

Таблиця 1.1. Дефініції концепції «темного» туризму (побудовано автором за [9, 34, 52, 53, 54])

Автор	Визначення терміну «темний» туризм
Peter Hohenhaus [53]	Це подорож по місцях, які якимось чином пов'язані зі смертю або катастрофою (або, принаймні, з чимось «моторошним»).
P. Stone [54]	«Темний» туризм як подорож у місця, які пов'язані зі смертю та сумом.
John Lennon [34]	Передбачає відвідини місць, пов'язаних зі смертями або руйнуванням, стихійними лихами, а також місць, пов'язаних із містикою.
A. Seaton [52]	Передбачає відвідини місць, пов'язаних зі смертями або руйнуванням, стихійними лихами, а також місць, пов'язаних із містикою.
М. Кляп [9]	Різновид туризму, що передбачає переміщення до місць, які пов'язані зі смертю та стражданнями.
А. Іванов [9]	Являє собою вид туризму, який асоціюється з відвідуванням кладовищ і місць поховання людей, містичними локаціями, місцями антропогенних та природних катастроф з масовою смертю людей.

Термін «темний» туризм почав набувати широкого використання в 2000 році після виходу книги «Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster» [42, 43] від професорів J. Lennon і M. Foley з Каледонського університету. Раніше, у 1996 році, професор А. Seaton зі Стратклайдського університету вперше запропонував термін «танатотуризм», а Р. Stone ввів поняття «продукт темного туризму» [54].

У 90-х роках науковці почали вивчати і розуміти явище «темного» туризму, що включає відвідування місць, пов'язаних зі смертю, трагедіями та іншими негативними подіями. Серед розглядуваних прикладів було і вбивство президента Джона Ф. Кеннеді. Однак, вчений Peter Hohenhaus писав, що досвід відвідування об'єктів «темного» туризму свідчить про те, що ця практика не така нова, як може здатися на перший погляд [38]. Вже раніше люди відвідували місця з релігійним або історичним значенням, які були тісно пов'язані з жертвами та трагедіями.

Хоча термін «темний» туризм набув популярності лише у 90-х роках, коріння цього виду туризму можна прослідкувати набагато глибше. У XI столітті люди і паломники часто відвідували місця з особливим релігійним значенням, наприклад, Єрусалим, де знаходиться розп'яття Христа, яке є найпопулярнішою місцевою пам'яткою. Пізніше, в рамках популярного «Гранд-туру» Т. Кука, заможні люди мали можливість відвідати європейські місця, такі як руїни Колізею в Римі, що були свідками страт, катувань і багатьох смертей [54, 55].

Мотивація людей, які обирають саме «темний» туризм, може бути різноманітною: деякі шукають відповіді на історичні або особисті питання, отримуючи нові емоції та враження; інші бажають знайти тимчасовий вихід з зони комфорту чи уславити пам'ять загиблих; вчені проводять дослідження нових туристичних дестинацій; інші мають патріотичні почуття; а деякі прагнуть подолати страхи дитинства, занурюючись у містичні події та шукаючи незвичних екстремальних відчуттів. Є навіть такі, хто намагається вирішити етичні або психологічні проблеми, а деякі просто цікавляться незвичними особливостями «темного» туризму. Емоції туристів грають дуже важливу роль у даному виді туризму, оскільки не лише позитивні, але й негативні враження можуть викликати у людини значні емоційні реакції.

Основними характеристиками «темного» туризму є його обмежена популярність (цей вид туризму приваблює обмежену кількість людей зі специфічними інтересами), обмеженість з точки зору законів, традицій, норм моралі та менталітету (оскільки певні дії «темного» туризму заборонені в багатьох країнах світу), а також обмежений географічний характер (певні об'єкти «темного» туризму знаходяться лише в деяких місцях світу і мають унікальний характер свого розміщення).

Сьогодні все більше людей віддають перевагу незвичному активному відпочинку та окремим екстремальним видам туризму, тому «темний» туризм, як один із нетрадиційних туристичних напрямків, набуває значної популярності серед подорожуючих.

1.2. Класифікація та різновиди «темного» туризму

У сучасній інформаційній епосі, коли цифрова трансформація проникає в усі сфери нашого життя, «темний» туризм стає доступним для широкого загалу, тобто всього суспільства, яке перенасичене ЗМІ. Завдяки доступності інформації в Інтернеті, люди можуть особисто відвідати місця з тематикою трагічних подій, про які вони дізналися з електронних, або будь-яких інших джерел інформації. Кілька років тому з'явився веб-сайт <https://www.dark-tourism.com/>, де можна знайти цікаві об'єкти «темного» туризму по всьому світу. Деякі з найпопулярніших місць «темного» туризму пов'язані з тероризмом та масовими трагедіями, такими як Auschwitz (Польща), Чорнобильська АЕС (Україна), Парк Миру та Музей атомних бомб Хіросіми та Нагасакі (Японія).

Класифікація являє собою прийом упорядкування інформації за певною ознакою. Коли таких ознак декілька, то часто використовують типологію.

Науковець Р. Stone опублікував першу типологію туристичних місць «темного» туризму, розташованих від «найяснішого до найбільш темного» виду туризму (рис. 1.1). Ця типологія включає різні категорії місць, пов'язаних з «темним» туризмом. До цих категорій належать: місця, пов'язані з темною індустрією розваг; «темні ярмарки», які мають містичні або нелегальні атракціони; темні місця ув'язнення, де можна ознайомитися з історією окремих в'язниць; місця, пов'язані з покійними, такі як кладовища та окремі могили; місця поклоніння, де туристи відвідують релігійні або містичні локації; місця збройних конфліктів, де відбувалися бойові дії; місця геноциду, пов'язані з масовими злочинами проти людства [45, 55]. Ця типологія допомагає впорядкувати різноманітність локацій «темного» туризму, зрозуміти їх характер та значення.

Рис. 1.1. Типологія туристичних локацій «темного» туризму
(узагальнено та побудовано автором за [38, 45])

Сьогодні більша частина науковців у класифікації «темного» туризму виділяє такі його різновиди: туризм катастроф; містичний туризм; туризм «смерті»; туризм по кладовищах (некропольний туризм) (рис. 1.2), проте, в майбутньому можуть заявитися й інші актуальні класифікації, тому що даний різновид туризму наразі перебуває в стадії постійного розвитку та еволюції.

Отже, серед актуальних складових (або видів) «темного» туризму можна виділити наступні:

- туризм катастроф: відвідування місць, які постраждали від стихійних лих або екологічних катастроф. Сюди можна віднести «токсичні тури», коли люди відвідують місця з високим рівнем екологічної небезпеки;
- містичний туризм: це подорожі до локацій з паранормальною активністю, місць з загадковою атмосферою. Тут люди цікавляться надприродними явищами і історіями про привидів, вампірів та інших містичних створінь;
- туризм по кладовищах (некропольний туризм): цей вид туризму включає відвідування кладовищ, окремих могил або історичних місць поховання. Люди можуть бути зацікавлені в дослідженні історії та культури, пов'язаної з покійними;

- туризм «смерті» (танатотуризм): спрямований на відвідування місць з трагічною історією, пов'язаною зі жертвами серед населення. Прикладами є концентраційні табори смерті, «поля смерті» у Камбоджі, місця Голодомору в Україні, музеї тортур та в'язниці з суворим режимом. Цей вид туризму може включати відвідування пам'ятників, музеїв або історичних місць, що пов'язані зі смертю та трагедіями.

Класифікація «темного» туризму

Туризм катастроф: природні катастрофи; техногенні катастрофи; катастрофи через людську недбалість.

Містичний туризм: місця з паранормальною активністю; замки і маєтки, оповиті історіями про привидів; місця, пов'язані з уфологічною активністю.

Туризм «смерті» (танатотуризм): місця терору та тортур; місця Голокосту, геноциду, Голодомору; місця військових (минулих та сучасних зіткнень); концентраційні табори Другої світової війни; місця, в яких скоювали злочини серійні вбивці.

Некропольний туризм: кладовища, на яких поховані відомі персоналії; історичні кладовища; некрополі; мавзолеї.

Рис. 1.2. Класифікація «темного» туризму (побудовано автором за даними [3, 43, 51])

Туризм катастроф є одним з видів «темного» туризму, який привертає увагу людей до місць, що постраждали від стихійних лих або техногенних катастроф. Це можуть бути подорожі до місць землетрусів, повеней, аварій, а також локацій публічних езекуцій чи місць страти. Такі тури отримали назву «тури лиха» («disaster tour»).

Туризм катастроф може мати різні мотиви. Деякі екологи використовують цей вид туризму, щоб звернути увагу громадськості на

сучасні екологічні проблеми. Слід сказати і про те, що промислові підприємства та місця видобутку корисних копалин також можуть стати об'єктами туризму катастроф. Наприклад, кар'єри, терикони, промислові відвали та інші антропогенні рельєфні форми можуть бути цікавими для вивчення та допомагати людям усвідомити наслідки важливих екологічних проблем, таких як забруднення навколишнього середовища чи вирубка великої кількості лісових масивів.

У туризмі катастроф також варто виділяти стихійні лиха, наприклад, потужні шторми та урагани. Такі регіони, як Багамські острови, Флорида, Луїзіана та інші, часто стають об'єктами туризму через руйнівні наслідки цих природних лих. Техногенні катастрофи також привертають увагу багатьох зацікавлених туристів. «Гринпіс» та інші екологічні організації використовують тури до місць техногенних катастроф, наприклад, Чорнобиля, для пропаганди безпечного використання атомної енергії [49].

Окремі локації, пов'язані з катастрофами, можуть бути небезпечними або токсичними для відвідувачів. Наприклад, до DESTINATION «токсичних» турів слід віднести американські штати Міссісіпі та Аризона, де було використане йодисте срібло для руйнування урагану «Каміла» (1974 р.), який виявився отруйним, після чого велика кількість людей, що були свідками цього жахливого явища, загинула.

Все вищезазначене показує, що туризм катастроф може мати різноманітні форми та свої унікальні особливості, але водночас цей вид туризму може сприяти підвищенню рівня обізнаності суспільства щодо актуальних екологічних проблеми та жахливих наслідків природних чи антропогенних катастроф.

Містичний туризм цікавить людей, які захоплюються паранормальними явищами і хочуть відвідати локації, пов'язані з містикою та надприродними подіями. Це можуть бути об'єкти з природною або неприродною паранормальною активністю, замки і маєтки, що оточені легендами про привидів, або ж місця, пов'язані з уфологічною активністю [1].

Деякі люди мають бажання спостерігати і досліджувати надзвичайні та надприродні явища, тому вони обирають туристичні напрямки, де спостерігалися звіти про паранормальну активність. Наприклад, такі місця, як Дублін в Ірландії, Флорида в США, Брисбен в Австралії або Квебек в Канаді, відомі своїми історіями про привидів. Озерний край в північно-західній Англії має найбільшу кількість замків, пов'язаних з паранормальними явищами. Також популярним є відвідування екскурсій, що пов'язані з легендами про графа Дракулу, які притягують до Румунії багато іноземних туристів.

Містичний туризм дозволяє людям зануритися в світ містики та непізнаного, відчувати незабутню атмосферу покинутих маєтків та спробувати зрозуміти різноманітні паранормальні явища. Даний вид туризму надає можливість поєднати подорожі з цікавими легендами і історіями, які перетинаються з надприродними реаліями.

Рис. 1.3. Замок Дракули (Румунія) [1]

Рис. 1.4. Озеро кістяків (Уттаракханд, Індія) [1]

Уфологічний туризм є формою туризму, що розвивається з 1959 року, коли американські вчені вперше використали термін «UFO» (НЛО – невідомий літаючий об’єкт) для опису аномальних аерокосмічних явищ. Цей вид туризму передбачає відвідування локацій, пов’язаних з уфологією та приписуваними ними надприродними аерокосмічними явищами.

Уфологічні тури надають можливість людям, які цікавляться питаннями позаземного життя та невідомих явищ, відвідати місця, що зазнали зустрічі з інопланетними цивілізаціями, або ж ті локації, де, за повідомленнями очевидців, були зафіксовані НЛО.

Уфологічний туризм пропонує різноманітні форми активності, такі як нічні спостереження на місцях, де були зафіксовані НЛО, екскурсії до конкретних об’єктів, пов’язаних з уфологією (наприклад, обсерваторії чи дослідницькі центри), а також участь у тематичних конференціях та семінарах, де експерти обговорюють нові дані і викладають матеріали спостережень, що підтверджують існування позаземного життя.

Туризм «смерті» є особливим видом туризму, який включає відвідування локацій, пов’язаних зі людськими жертвами та трагічними

подіями. Це можуть бути концентраційні табори, місця серійних вбивств, території, пов'язані з геноцидом, тортурами, стратами, терором або іншими масовими знищеннями людей.

Після Великої Вітчизняної війни багато місць масового знищення, зокрема концентраційні табори, стали доступними для відвідування громадськості. До таких локацій можна віднести деякі з найвідоміших концентраційних таборів, які функціонували за часів нацистського режиму: Дахау, Майданек, Бухенвальд, Бабин Яр, Майданек та Собибор. Сьогодні також є можливість відвідати колишні табори ГУЛАГу, що діяли в СРСР.

Крім того, існують місця та об'єкти, пов'язані зі знищенням людей унаслідок появи нових релігій або релігійних дій. Наприклад, місто Кутна Гора в Чехії має історичну спадщину, пов'язану з релігійними переслідуваннями. Дарфур в Судані також відомий своєю складною історією, пов'язаною з конфліктами та геноцидом.

Туризм «смерті» може бути цікавим для людей, які мають історичний, соціологічний або культурологічний інтерес до дослідження відповідних подій та локацій. Відвідування цих місць може допомогти зберегти пам'ять про трагедії минулого та підвищити розуміння сучасного покоління про важливість запобігання подібним подіям у найближчому майбутньому.

Також слід треба додати, що існує популярність туризму, пов'язаного зі злочинністю та серійними вбивцями. Деякі туроператори та турагентства пропонують тури та екскурсії, спрямовані на задоволення інтересу людей щодо жахливих злочинів та розслідування окремих (іноді доволі відомих) серій вбивств.

Рис. 1.5. Музей Аушвіц-Біркенау (Польща) [34]

Рис. 1.6. Національний музей Голодомору-геноциду (Україна) [34]

Тематичні музеї та виставки, присвячені серійним вбивцям, сьогодні стали популярними явищами. Вони можуть розповідати про життя та злочини відомих серійних вбивць, таких як Джек-Різник, Зодіак, Чарльз Менсон, Тед Банді, Бель Ганнесс, Ейлін Вуорнос, Доротея Пуенте та інші. Крім реальних серійних вбивць, також можуть бути представлені і вигадані

персонажі, наприклад, Декстер Морган або Ганнібал Лектор.

Цей вид туризму може викликати суперечливі відгуки. Для деяких людей це може бути спосіб поглибити знання про кримінальну історію та психологію злочинців, а інші можуть знаходити таку діяльність неетичною або ж зовсім неприйнятною, оскільки це може здатися гламурізацією насильства та страждання.

Важливо розуміти, що цей вид туризму потребує великого рівня емпатії, чутливості і поваги до жертв та їх родин. Маючи на увазі справжні страждання, пов'язані зі злочинами, важливо підходити до цього виду туризму з відповідальністю та особливою уважністю.

Туризм по кладовищах, також відомий як **некропольний туризм**, є однією з форм туризму, яка привертає увагу багатьох туристів. Цей вид туризму приваблює людей, яким цікаво відвідувати місця поховання видатних історичних діячів або визначних постатей.

Історичні кладовища з часом стають цінними архітектурними та сакральними об'єктами, що привертають увагу багатьох туристів та зацікавлених дослідників. Вони являють собою справжні музеї скульптури та архітектури, які розкривають культурну спадщину та історію різних міст, держав і регіонів.

Україна, як і багато інших країн, приваблює іноземних туристів, яких цікавлять родинні зв'язки, загиблі родичі чи просто цікаві люди, які поховані тут. Могили відомих політичних діячів, священників, вчених, письменників, композиторів, художників, артистів, інженерів та інших цікавих особистостей на кладовищах у всьому світі розповідають про велику культурну спадщину міст, країн та регіонів, розкриваючи приховані історії покійних, їх таємничі бажання.

Некропольний туризм відображає різноманіття туристичних об'єктів, пов'язаних зі світовою культурою, історією та сакральними цінностями. Відвідування кладовищ може дати можливість людям дізнатися більше про минуле, вшанувати пам'ять видатних особистостей та збагатити свої знання

про культуру та історію окремих сіл, міст, країн чи регіонів.

Отже, як ми бачимо, кожний вид «темного» туризму має свою визначену специфіку, яка виражається в різноманітності відповідних туристичних об'єктів.

1.3. Місце «темного» туризму у загальній класифікації видів туризму

Як ми з вами знаємо, туризм можна класифікувати за різними ознаками, але вирішальне значення у цьому поділі має саме мета подорожі кожного окремого туриста. Звертаючи увагу на даний фактор, можна виділити декілька варіацій віднесення «темного» туризму до тих чи інших видів туризму. Розглянемо головні з них.

По-перше, «темний» туризм можна віднести до дослідницького туризму, який є порівняно новим напрямом туристичної діяльності. Він виник з психологічного інтересу людей до невідомого, такого як космос, глибоководні моря, Антарктида, аномальні явища та місця тощо. Хоча такий вид «відпочинку» пов'язаний з певними ризиками, він має потенціал стати одним з найрозвинутіших напрямків міжнародного туризму, незважаючи на складнощі його розвитку та організації. У туристичному бізнесі важливо забезпечити високий рівень комфорту та безпеки туристів, тому розвиток екстремальних форм відпочинку, наприклад, глибоководного пірнання до затонулих кораблів або космічних польотів, вимагає знаходження оптимального балансу між безпекою та можливістю відчувати себе першопрохідником. Саме через це існує зовсім небагато спеціалізованих структур, що надають подібні послуги.

По-друге, «темний» туризм також можна віднести до екстремального туризму, оскільки він безпосередньо пов'язаний з ризиком для життя людини (наприклад, тури на острів Ньюфаундленд з пірнанням у батискафі на глибину 3800 метрів для огляду знаменитого пасажирського судна «Титанік»).

По-третє, «темний» туризм також можна віднести і до зовсім окремого напрямку – альтернативного туризму: у рамках альтернативного туризму «темний» туризм може бути розглянутий як форма, що відрізняється від традиційних туристичних маршрутів та пропонує нові способи дослідження і пізнання тематичних локацій.

Рис. 1.7. Варіація місця «темного» туризму у загальній класифікації видів туризму в залежності від мети подорожі туриста (узагальнено та побудовано автором за даними [8])

Додатково потрібно зазначити, що це лише деякі можливі включення «темного» туризму у загальну класифікацію видів туризму. Залежно від контексту та дослідження, можуть бути запропоновані інші підходи до визначення місця «темного» туризму серед інших видів туризму.

1.4. Методи дослідження туристичних дестинацій для розвитку «темного» туризму

Туристична дестинація являє собою конкретне місце або регіон, яке спеціально приваблює туристів і пропонує різноманітні туристичні можливості та послуги. Це може бути місто, курорт, національний парк, історична або культурна пам'ятка, острів, гірський район або будь-яке інше місце, яке має потенціал для відвідування та проведення туристичних активностей [20].

Туристичні дестинації відіграють важливу роль у розвитку туризму, оскільки вони привертають туристів своїми унікальними об'єктами, локаціями, подіями. Це може бути красивий краєвид, історичні артефакти, культурні події, спортивні заходи, рекреаційні активності та інші атракції. Такі місця надають туристам можливість відпочити, розважитися, вивчити особливості культури тих чи інших народів, побачити унікальні пам'ятки різних видів тощо.

Управління туристичними дестинаціями включає розвиток інфраструктури, збереження природних та культурних ресурсів місцевості, покращення якості послуг, маркетинг та просування дестинації, створення туристичних програм та розваг, забезпечення безпеки та комфорту для відвідувачів. Ефективне управління туристичними дестинаціями допомагає залучити більше до них туристів, розвивати місцеву економіку та зберігати природні та культурні цінності для майбутніх поколінь [27].

Загальні дослідження туристичних дестинацій зазвичай базуються на різноманітних методах та підходах для збору та аналізу інформації. Ось кілька головних методів, що використовуються при дослідженні окремих туристичних дестинацій:

- *Анкетування* (цей метод включає створення стандартизованих анкет або опитувальних листів, які розсилаються туристам, місцевим жителям, туристичним операторам або іншим зацікавленим сторонам. Анкетування дозволяє зібрати кількісні

дані про відвідувачів, їхні потреби, задоволеність послугами, демографічну інформацію та інші важливі аспекти туристичного досвіду);

- *Спостереження* (даний метод передбачає безпосереднє спостереження за поведінкою туристів на території туристичної дестинації. Дослідники можуть вивчати маршрути, активності, витрати, взаємодії з місцевими жителями та інші аспекти поведінки туристів. Спостереження може бути здійснене безпосередньо на місці або за допомогою відеозапису, фотографій та інших засобів);
- *Групові дискусії та фокус-групи* (ці методи передбачають організацію фокус-груп або групових дискусій з туристами, місцевими жителями та туристичними операторами. Це дає можливість отримати якісну інформацію про сприйняття, враження, потреби, проблеми та рекомендації щодо поліпшення туристичного досвіду);
- *Аналіз вторинних даних*: дослідники можуть використовувати вторинні дані, такі як статистичні збірники, звіти туристичних організацій, наукові статті та інші джерела для аналізу туристичних дестинацій. Цей підхід дозволяє отримати історичні дані, порівняти показники різних дестинацій та виявити ті чи інші тенденції.

Ці методи дослідження туристичних дестинацій можуть використовуватися окремо або ж поєднуватися для отримання комплексної інформації про певну туристичну дестинацію, потреби відвідувачів та можливості щодо розвитку туризму на відповідній території. Проте також потрібно зазначити, що вищенаведені методи актуальні тільки в розрізі «польових» (практичних) досліджень, а також можуть відрізнятися в залежності від типу туристичної дестинації, що досліджується [27].

Загалом рекреаційна географія є комплексною та міждисциплінарною наукою, її поняттєво-термінологічний апарат включає географічні, туристичні, економічні, політичні та соціальні поняття, тому й перелік різноманітних методів дослідження є досить широким. У дослідженнях туристичних дестинацій для розвитку «темного» туризму використовуються **загальнонаукові** та **конкретно-наукові** методи дослідження. Під науковим методом розуміємо сукупність дослідницьких дій, які використовуються для здобуття нових знань про об'єкт дослідження. Метод дослідження являє собою сукупність логічних та практичних дій (операцій, процедур, алгоритмів), що мають на меті розв'язання певного наукового (пізнавального) завдання. При дослідженні характеристик туристичних дестинацій для розвитку «темного» туризму, встановленні їх просторових, часових та структурних особливостей доцільно використовувати загальнонаукові та конкретно-наукові методи дослідження, сукупність яких дозволить розкрити мету роботи та тему дослідження [4, 20].

До використаних загальнонаукових методів можна віднести наступні: логічне узагальнення, аналіз і синтез, системно-структурний аналіз, індуктивний та дедуктивний, графічний.

Метод логічного узагальнення є одним з методів дослідження, який використовується для формулювання загальних висновків або закономірностей на основі індуктивного розуміння окремих фактів, явищ або прикладів. Цей метод включає наступні етапи: збір фактів або прикладів (спочатку проводиться збір інформації, фактів або прикладів, які стосуються об'єкта дослідження. Це можуть бути дослідження, статистичні дані, випадки з реального життя або інші джерела інформації), аналіз та класифікація (отримані факти або приклади аналізуються та класифікуються за спільними ознаками, залежностями або характеристиками. Це допомагає знайти різноманітні зв'язки між ними та ідентифікувати можливі закономірності), виявлення загальних висновків (на основі аналізу фактів або прикладів робиться спроба знайти загальні висновки, тенденції або закономірності. Це

можуть бути узагальнення, причинно-наслідкові зв'язки або інші логічні структури), перевірка і переконливість (отримані загальні висновки піддаються перевірці та оцінці з точки зору логіки, доказової бази, внутрішньої консистентності та переконливості. Це включає аналіз можливих виключень, контрприкладів або альтернативних пояснень). Метод логічного узагальнення допомагає перейти від конкретних фактів або прикладів до більш загальних принципів чи висновків. Використовуючи логічні механізми, цей метод сприяє розвитку наукових теорій, створенню моделей та формулюванню загальних законів [4, 20].

У даній роботі цей метод широко використовується у визначенні місця «темного туризму у загальній класифікації видів туризму, в процесі створення SWOT-аналізу можливостей та загроз розвитку «темного» туризму на території України.

Метод аналізу і синтезу є одним з ключових методів дослідження, який використовується для розуміння та вивчення складних систем, явищ або проблем. Цей метод включає розбиття об'єкта дослідження на складові частини (аналіз) і подальше поєднання цих частин у цілісне уявлення або рішення (синтез).

Метод аналізу і синтезу дозволяє розкрити структуру та функціонування об'єкта дослідження, встановити причинно-наслідкові зв'язки між його складовими елементами, а також розробити нові концепції або рішення на основі зрозумілого уявлення про певну систему. Цей метод широко використовується в різних галузях науки (наприклад, в географії), техніки, менеджменту та інших областях, де необхідно аналізувати складні системи та розробляти комплексні рішення [4, 20].

Цей метод був використаний при дослідженні класифікацій та різновидів «темного» туризму, визначення його сутності; визначенні технічних, організаційних та фінансових аспектів впровадження тематичних екскурсій «темного» туризму на території Львівської області.

Метод системно-структурного аналізу є підходом до дослідження та аналізу складних систем, який базується на системній теорії та принципах структурного аналізу. Цей метод дозволяє розглядати систему як цілісний об'єкт, вивчати взаємозв'язки та взаємодію її складових елементів, а також розуміти систему в контексті її оточення. Основні принципи методу системно-структурного аналізу включають: цілісність, системність, аналіз структури, моделювання, розуміння контексту [4, 20].

Даний метод є потужним інструментом при дослідженні складних систем, таких як туристичні дестинації. Він дозволяє вивчати їх структуру, взаємозв'язки між окремими елементами, функції та вплив на туристичну індустрію, що допомагає розробляти стратегії ефективного управління цими територіями, приймати рішення для покращення розвитку місцевого «темного» туризму.

Індуктивний метод дослідження є одним з підходів до здобуття знань та формулювання висновків на основі спостережень, емпіричних даних та конкретних фактів. Цей метод базується на процесі узагальнення і формуванні загальних принципів або теорій на основі конкретних спостережень. Індуктивний метод дослідження використовується в різних галузях науки, включаючи соціологію, географію, психологію, економіку та інші. Він дозволяє здобувати знання на основі спостережень та емпіричних даних, що допомагає розуміти і пояснювати визначені явища та розвивати нові теорії чи концепції [4, 20].

Наприклад, цей метод активно використовувався при оцінці загального потенціалу Львівської області в розрізі перспективної туристичної дестинації для розвитку «темного» туризму.

Дедуктивний метод дослідження є логічним підходом, в якому висновки формулюються на основі загальних принципів, теорій або гіпотез, а потім перевіряються шляхом спостережень, експериментів чи досліджень. Цей метод використовує логіку та раціональність для переходу від загальних принципів до конкретних висновків.

Дедуктивний метод дослідження часто використовується в наукових дослідженнях, він дозволяє переходити від загальних принципів до конкретних висновків, систематизувати та розуміти складні явища за допомогою доказів і логічного мислення [4, 20].

Використання цього методу дозволило нам зробити характеристику державних об'єктів «темного» туризму за їх різновидами, виділити декілька головних причин зацікавленості туристів об'єктами «темного» туризму.

Графічний метод дослідження використовує графічні зображення, діаграми, схеми та інші графічні представлення для візуалізації даних, побудови взаємозв'язків між ними. Цей метод дозволяє дослідникам легко сприймати та аналізувати інформацію, виявляти певні тенденції, взаємозв'язки та зрозуміти складні структури.

Графічний метод дослідження сприяє більш простому сприйняттю та аналізу даних, дозволяє виявляти відмінності, тенденції та взаємозв'язки між тими чи іншими показниками, явищами, системами тощо. Він може бути використаний окремо або в поєднанні з іншими методами дослідження для досягнення більш повного розуміння об'єкта дослідження [4, 20].

У даній роботі використання графічного методу є дуже важливим, тому що цей метод не тільки дозволяє наочно візуалізувати важливу інформацію, але й створювати тематичну інформаційну графіку (таблиці, діаграми, графіки, схеми тощо).

Наприклад, в цій роботі за допомогою графічного методу була створена карта популярних об'єктів «темного» туризму на території України, продемонстровані маршрути авторської екскурсії «Таємнича Львівщина».

Якщо ж переходити до використаних конкретно-наукових методів, то тут можна виділити історико-географічний та порівняльно-географічний.

Історико-географічний метод дослідження є підходом, що поєднує історичний та географічний аналіз для вивчення окремих територій, DESTINATION, регіонів або об'єктів. Цей метод розглядає взаємозв'язок між

просторовими характеристиками та історичними подіями, що відбулися на цих територіях протягом певного періоду.

Даний метод дослідження дозволяє розглядати історію як процес, що відбувається у конкретному просторі. Він надає можливість зрозуміти взаємодію між географічними умовами та історичними подіями, виявити зв'язки між територією та її розвитком у різні епохи [4, 20].

У цій роботі історико-географічний метод дозволим нам дослідити історію розвитку та трактування поняття «темний» туризм, зробити стислу характеристику багатьох тематичних локацій та окремих об'єктів.

Порівняльно-географічний метод дослідження використовується для аналізу та порівняння географічних характеристик різних територій з метою виявлення схожих або відмінних особливостей між ними. Цей метод дозволяє встановити зв'язки між географією та іншими науками чи їх окремими аспектами, такими як соціально-економічний розвиток, культурні особливості, рекреаційні ресурси тощо.

Цей метод дослідження дозволяє отримати глибше розуміння впливу географічних умов на культурні особливості, туристичний і соціально-економічний розвиток та інші аспекти життя різних територій. Він допомагає встановити наявність тих чи інших тенденцій або закономірностей, а також виявити чинники, що впливають на розвиток актуальних об'єктів дослідження [4, 20].

Порівняльно-географічний метод використовувався при дослідженні розвитку «темного» туризму на території України, проведенні комплексного аналізу окремих туристичних дестинацій.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

2.1. Характеристика державних об'єктів «темного» туризму за їх різновидами

Сьогодні Україна посідає особливе місце в рейтингу серед інших країн, які мають перспективи розвитку щодо «темного» туризму, через те що пройшла (і проходить наразі) катастрофічні моменти та точно має те, чим зможе здивувати іноземних туристів. Ще до кривавої війни з росією Україна активно розвивала всі різновиди «темного» туризму:

➤ *Туризм Катастроф (Чорнобильська зона відчуження).*

Чорнобильська аварія, що сталася в 1986 році, мала надзвичайно серйозні наслідки і стала найбільшою катастрофою в історії атомної енергетики. Внаслідок вибуху реактора четвертого енергоблоку на Чорнобильській АЕС, радіоактивні речовини поширилися на значні території, включаючи північну частину України, Білорусь, Росію та інші країни світу [21].

Важливо зазначити, що відвідування Чорнобильської зони відчуження є доволі небезпечним процесом, який безпосередньо пов'язаний з певними ризиками та обмеженнями. Першочергове значення тут має радіаційна безпека туристів, саме тому всі відвідувачі зони відчуження повинні дотримуватись встановлених правил та інструкцій, щоб захистити себе та своє здоров'я.

➤ *Танатотуризм або туризм «смерті» (Тюрма на вул. Лонцького, музей «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» (Дніпро), Бабин Яр (Київ)).*

Тюрма на вулиці Лонцького в місті Львові є історично значимою спорудою, спорудженою в період австро-угорського та польського правління. Будівля, споруджена в стилі неоренесансу за проектом відомого архітектора

Ю. К. Яновського, служила спочатку жандармерії, а пізніше була перетворена на в'язницю [7].

У тюремному корпусі розташовувався Четвертий відділ Головної комендатури державної поліції, який мав завдання боротися з «антидержавними» організаціями, такими як Організація українських націоналістів та Комуністична партія Західної України. Тюрма неофіційно спеціалізувалася на політичних в'язнях.

У 1935 році будівлю передали слідчому відділу поліції, і вона стала використовуватися як слідчий ізолятор. Під час Львівського процесу 1936 року тут утримувалися відомі політичні діячі, такі як Степан Бандера, Ярослав Стецько, Микола Лебідь та інші.

Сусідній головний корпус займало обласне управління НКВС. Після нападу Третього Рейху на СРСР у червні 1941 року працівники НКВС розстріляли близько тисячі в'язнів (924 особи) [5].

Тюрма на вулиці Лонцького є місцем зі значною історичною цінністю, яке свідчить про складну політичну ситуацію та репресивну політику у Львові та Україні в різні історичні періоди.

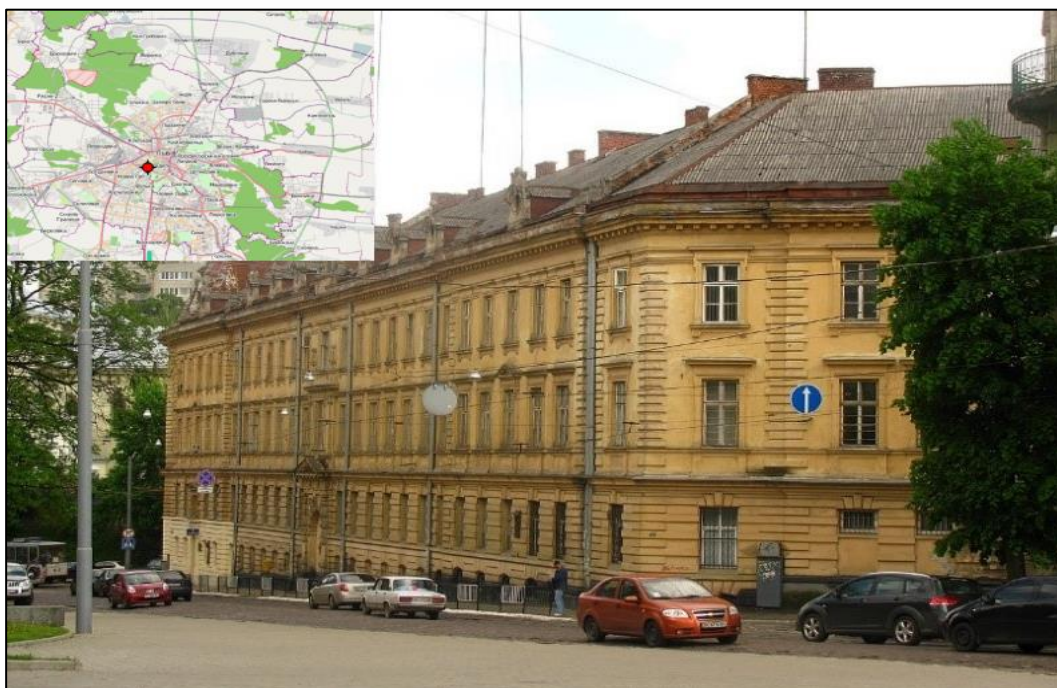

Рис. 2.1. Тюрма на Лонцького [7]

Рис. 2.2. Музей «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» [37]

Музей «Пам'ять єврейського народу і Голокост в Україні» за величиною є третім у світі меморіальним комплексом, присвяченим Голокосту. Розташований в центрі «Менора» у місті Дніпро, музей займає три поверхи і складається з чотирьох основних залів. Загальна площа експозиції становить близько 3 тисяч квадратних метрів.

Перший зал музею складається з двох частин і присвячений традиціям іудаїзму та особливостям життя євреїв у містах і селах. Найбільший зал музею присвячений Голокосту і займає понад 800 квадратних метрів. Після залу історії Голокосту є великий «Зал пам'яті – зал імен». Біля виходу з музею гості можуть побачити інсталяцію «Розлом світу», яка нагадує про катастрофу цивілізації після приходу нацистів до влади.

Особливістю цього музею є використання мультимедійних інсталяцій, голограм, трансляції відео- та аудіозаписів у поєднанні з демонстрацією традиційних вітрин з експонатами. У музеї також є зали для тимчасових експозицій, інформаційний центр, бібліотека та навчальні аудиторії [37].

Музей «Пам'ять єврейського народу і Голокост в Україні» відіграє важливу роль у збереженні і відтворенні пам'яті про трагічні події Голокосту, розповідаючи про життя єврейського народу та наслідки нацистської окупації. Його експозиції та інформаційні ресурси створюють можливості для освіти, вивчення і пам'яті про цей важливий період історії.

Бабин Яр являє собою урочище, розташоване на північно-західній околиці міста Києва. Воно простягається від Кирилівської вулиці до вулиці Юрія Іллєнка, між Кирилівською церквою та вулицею Олени Теліги [10]. Перша згадка про Бабин Яр зустрічається у літописах 1401 року, коли ця земля була продана Домініканському монастирю. Протягом XV-XVII століть його також згадують як урочище з назвами «Бісова баба» і «Шалена баба».

Бабин Яр став відомим у всьому світі через масові розстріли, переважно євреїв, які здійснювалися тут німецьким окупаційним командуванням під час Другої світової війни у період з 1941 до 1943 року [25]. Це були жахливі злочини проти людяності, які викликали шок і засудження у всьому світі. Бабин Яр став символом людських страждань та пам'яті про жертви Голокосту.

➤ *Містичний туризм: (Кременецький замок (Тернопільська обл.), печери Святогірської лаври (Донецька обл.), Підгорецький, Олеський та Золочівський замки (Львівська обл.)).*

Кременецький замок є історично визначною фортецею, пов'язаною зі знаменитою польською королевою Боною Сфорца, італійського походження. В ході легенд і переказів їй приписують неможливі чари та жорстокі дії. Згідно однієї легенди, королева прагнула зберегти свою молодість і красу, використовуючи для цього кров невинних дівчат [6]. За цими оповіданнями, дівчат кидали на гострі кілки-решітки в одній з башт замку, а королева знаходилася нижче, поглинаючи їх кров.

Також існує легенда про міст з волосся, по якому Бона Сфорца виходила до замку. Інше оповідання стверджує, що королева ховалася в криниці

підземного палацу і в день Великодня виходила з підземелля, тримаючи у роті золоті ключі до таємної скарбниці, повної золота [30].

Варто зазначити, що такі легенди і перекази мають лише містичний характер і не мають жодних офіційних підтверджень у документальних джерелах. Вони є частиною народної уяви та фольклору, які додають загадковості та інтриги до історії Кременецького замку.

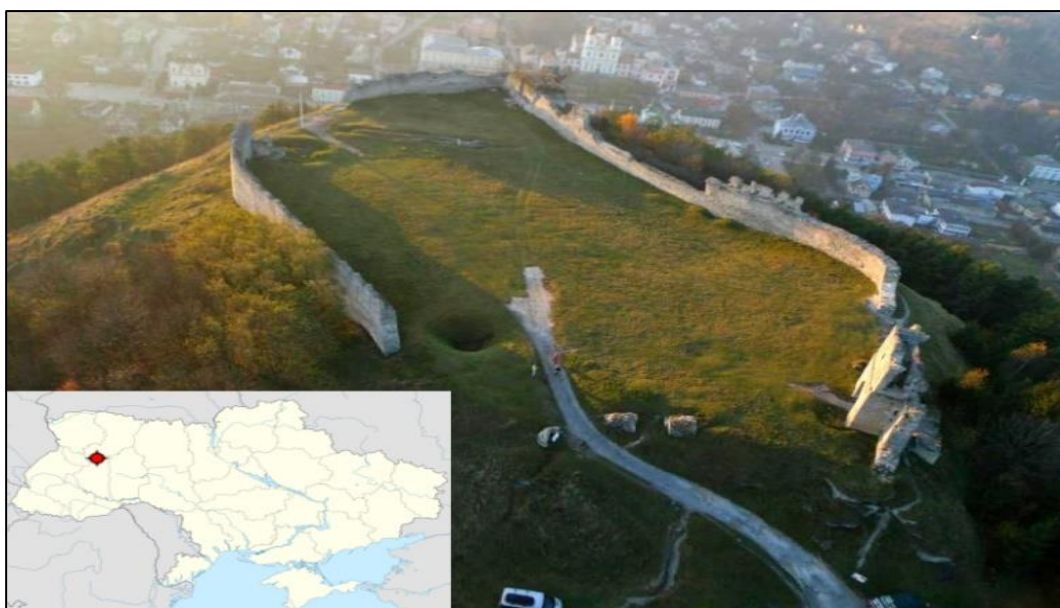

Рис. 2.3. Кременецький замок [30]

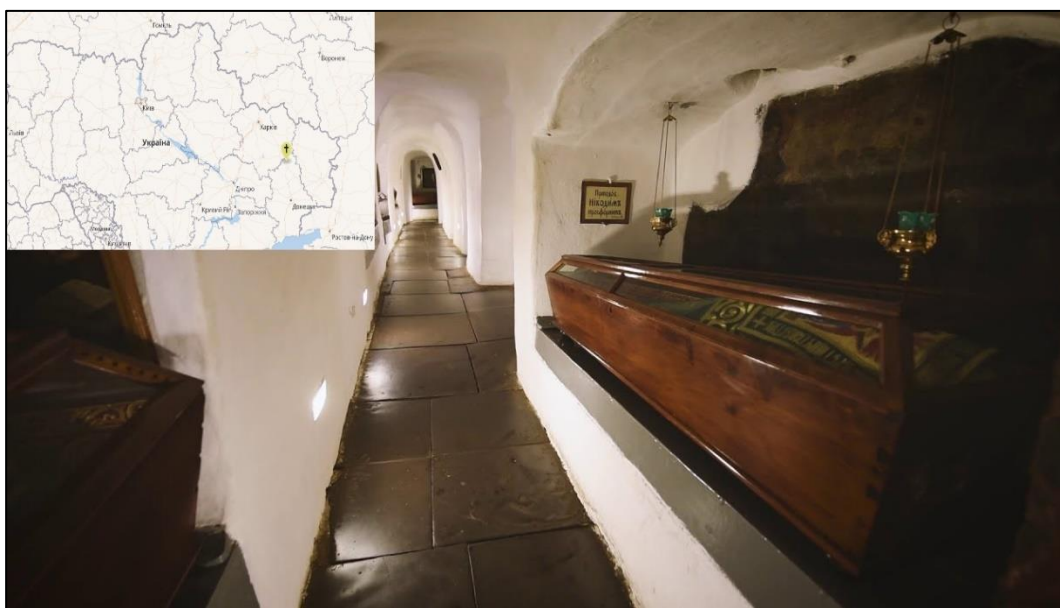

Рис. 2.4. Таємничі печери Святогірської лаври [41]

Печери Святогірської лаври, розташовані у місті Святогірськ, є одними з найдавніших релігійних місць в Україні. Вони були створені першими відступниками Свято-Успенського монастиря і є наразі є невід'ємною частиною цього святого місця. Саме в цих печерах зароджувалося життя православного храму. Крім основних підземних ходів, які були з'єднані з Святогірською лаврою, тут також розташовані інші релігійні печери, такі як печерна церква святих Антонія і Феодосія Києво-Печерських, а також Арсеніївський скит.

Святогірська лавра, зокрема її печери, завжди користувалися особливим шануванням та любов'ю українського народу. Завдяки їм, це древнє і святе місце отримало свою назву: не «Білі», а «Святі Гори». У цих печерах збереглося багато таємничих легенд. За однією з них, на Великдень у печерах можна побачити обличчя всіх святих [41].

Сьогодні ці печери є не лише унікальним релігійно-історичним об'єктом, але й місцем поклоніння, духовного розвитку та паломництва для багатьох людей. Вони створюють особливу атмосферу та пропонують туристам здобути можливість відчувати спокій та магію давніх часів.

Підгорецький замок має свою легенду, пов'язану з загадковою постаттю білої Панни. В історії замку розповідається про Вацлава Жевуського, який одружився зі 19-річною Марією, перебуваючи в зрілому віці (близько 60 років). Свідки того часу зазначали, що Вацлав був жахливо ревним чоловіком. Він постійно наглядав за молодою дружиною і не дозволяв їй залишати замок. Підозрюючи Марію у зраді, чоловік усюди слідував за своєю дружиною, не дозволяючи їй покинути замок.

Уникаючи контролю ревнивого тирана, Марія втікала до парку, що ще більше підтверджувало підозри Вацлава. І ось, одного дня, жінка просто безслідно зникла [14]. Ніхто не міг знайти слідів її існування, і загадкове зникнення Марії назавжди залишилося таємницею.

Легенда про білу Панну створила міфічну історію про Марію, яка перетворилася на духовну істоту і досі блукає навколо замку, показуючись

людям у білому одязі. Її присутність сприймається як знак незавершеного кохання та трагічної долі.

Хоча ця легенда носить фантастичний характер, вона додає загадковості та романтики до історії Підгорецького замку, привертаючи увагу туристів та зацікавлених людей з усього світу.

Олеський замок є найдавнішим серед всіх замків поблизу Львова. Він був заснований у XIII столітті з метою оборони від татарських військ. Знаходився замок у місті Олесько, яке належало галицько-волинському князю Дмитру Любарту Гедеміновичу в період з 1340 по 1366 рік.

З цим замком пов'язана легенда про Яна Каспера, чеха-ченця, який за оповіданням потонув у глибокому колодязі під час святкування дня Святого Антонія. Згідно з іншою версією, Ян був любителем жінок, тому його браття-монахи замурували його у стіну, засудивши до жахливої загибелі. Навіть у сучасний час деякі люди стверджують, що бачили тінь Яна на стінах замку [18].

Ці легенди надають даному замку особливого шарму та загадковості. Вони створюють атмосферу містики та таємничості, привертаючи увагу туристів та любителів історії. Сьогодні Олеський замок і досі залишається цікавим туристичним об'єктом, де можна насолодитися красою старовинної архітектури та відчувати дух минулих часів.

За словами працівників Золочівського замку, дуже часто біля місцевого музею вони бачать привида королеви Марі Казимири д'Аркуїн, також відомої як Біла пані. Її присутність тут пов'язана з тим, що вона мала особливий зв'язок з палацом і, здається, ніколи не покидала його. За легендою, ця відважна жінка очолювала свою армію під час турецької облоги замку. Розповідали, що саме вона була дійсною правителькою країни під час панування Яна Собеського. Крім того, в історії згадується, що королева була дуже безжалісною та рішучою, та навіть вбила свого першого чоловіка отрутою [11].

Ці розповіді про привида Білої пані додають замкові ще більшої таємничості та містики, створюють загадкову атмосферу, привертаючи увагу багатьох туристів та дослідників.

Рис. 2.5. Підгорецький замок [14]

Рис. 2.6. Олеський замок [18]

Рис. 2.7. Золочівський замок [11]

➤ *Некропольний туризм (Байкове кладовище (м. Київ), Личаківський цвинтар (м. Львів)).*

Байкове кладовище, розташоване в Голосіївському районі Києва, є важливою історичною та культурною пам'яткою. Цей некрополь є одним з найдавніших та найбільш збережених некрополів у місті. Це кладовище було засновано ще в далекому 1834 році. Займаючи площу у 72,47 га, воно залишається закритим для масових поховань.

Байкове кладовище славиться своїми похованнями видатних особистостей різних епох. Тут спочивають знаменитості (починаючи від видатної української письменниці Лесі Українки до визнаного актора театру і кіно Богдана Ступки). На території некрополя збереглися старовинні склепи, унікальні скульптури та багато прикрашених надгробків [19].

Відвідування Байкового кладовища дає можливість не лише зустрітися зі спадщиною видатних особистостей, але й побачити живописну архітектуру та мистецтво виготовлення і оздоблення надгробних пам'ятників. Це особливе місце, що приваблює людей своєю

історією, красою та духовною атмосферою.

Личаківський цвинтар, розташований у Львові, є найстарішим цвинтарем в Європі. Його вражаючі розміри (близько 40 гектарів) супроводжуються наявністю великої кількості цінних експонатів. Тут можна знайти 24 каплиці, 2000 гробівців (склепів), 500 скульптур і багато іншого. Цей цвинтар є останнім земним простором для понад 300 тисяч поховань.

Історія Личаківського цвинтаря починається з 1786 року, коли австрійська влада заборонила ховати тіла на старих кладовищах, що розташовувалися поруч з церквами. Район Личаків був віддалений від міста приблизно на 5 кілометрів, тому на цьому цвинтарі поховані переважно заможні та відомі особистості, такі як магнати, мери Львова та архієпископи.

Личаківський цвинтар має особливу атмосферу, тому що є постійним свідком величної історії Львова. Він є не лише місцем спокою і вічного спочинку, але й цінним джерелом культурної спадщини, де кожна могила має свою унікальну історію [48].

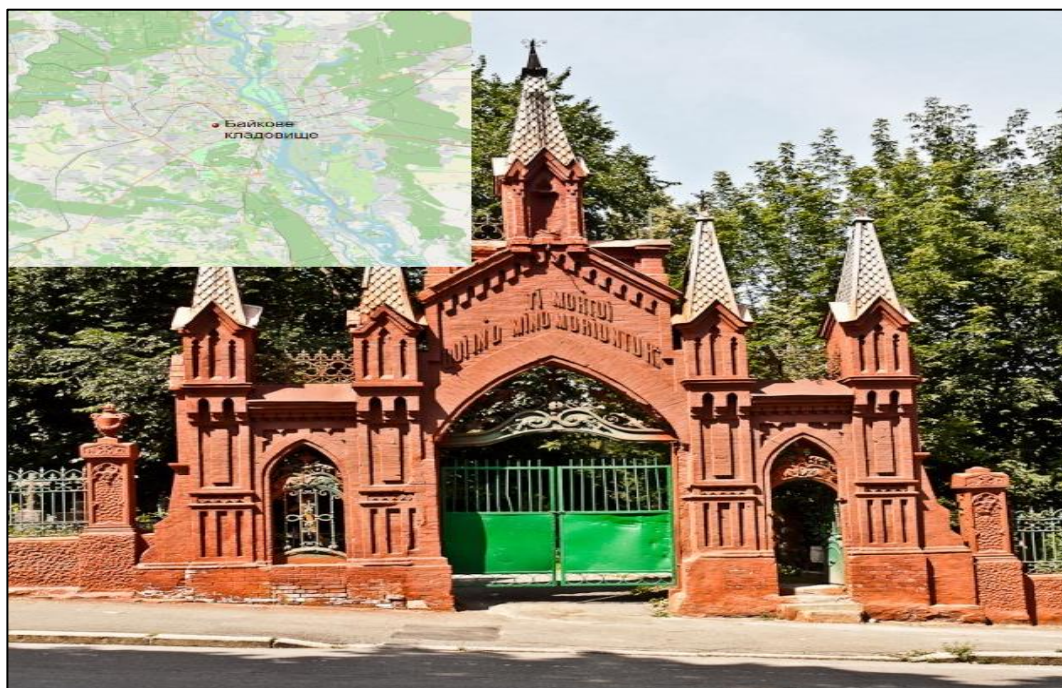

Рис. 2.8. Байкове кладовище [19]

Рис. 2.9. Личаківський некрополь [48]

Велике різноманіття об'єктів «темного» туризму в Україні дає змогу активно розвивати цей напрям в межах нашої держави. Однак, треба пам'ятати, що після перемоги над росією Україна взагалі стане однією з передових держав за кількістю та виразністю об'єктів «темного» туризму на своїй території. Сьогодні «темний» туризм в Україні став важливим каталізатором міжкультурної та міжнародної комунікації. Він має великий потенціал для привертання уваги до країни та підвищення її репутації на міжнародній арені. Такий вид туризму сприяє розвитку локальної туристичної сфери, забезпечує нові можливості для економічного зростання та сприяє збереженню та популяризації культурної спадщини країни.

«Темний» туризм дозволяє відвідувачам побачити місця, пов'язані з важливими історичними подіями, трагедіями або таємницями, що зацікавлюють широку громадськість. Водночас важливо зберігати баланс між відповідальним туризмом і повагою до пам'яток трагічних подій. Насамперед потрібно враховувати чутливість окремих верств населення та важливі етичні аспекти, пов'язані з відвідуванням локацій «темного» туризму. Але якщо

уважно ставитися до цього хиткого балансу, то можна сказати, що розвиток «темного» туризму в Україні може бути важливим фактором у збереженні національної історичної спадщини та поглибленні міжнародного розуміння і співпраці.

2.2. Розвиток «темного» туризму в Україні

Важливим питанням, пов'язаним з розвитком «темного» туризму, є мотивація туриста, який обрав цей тип подорожі або екскурсії. На мою думку, можна виділити 6 основних причин зацікавленості туристів об'єктами «темного» туризму в Україні (табл. 2.1). Мотивація туриста відображає його особисті потреби, бажання та інтереси. Мотиваційний аспект може бути пов'язаний з розвагами, відпочинком, пригодами, пізнанням чогось нового, культурними враженнями, єднанням з природою тощо. Розуміння мотивації допомагає туристичним організаціям створювати різноманітні та цікаві пропозиції, що відповідають потребам туристів. Якщо мотивація туриста включає певні очікування щодо культурних вражень, рівня сервісу чи інших аспектів, важливо, щоб ці потреби були повністю задоволені.

Також слід сказати і про те, що саме мотивація визначає вибір туриста серед запропонованих альтернатив. Кожна подорож має свої особливості та характеристики, і туристи вибирають ті з них, які найбільше відповідають їхнім мотивам. Наприклад, якщо турист зацікавлений в культурному збагаченні, він може обрати місця з багатою історією та великою кількістю відповідних пам'яток.

Розуміння мотивації туристів є необхідним для подальшого вивчення тенденцій та шляхів розвитку «темного» туризму, оскільки саме мотивація є найважливішим елементом туристичної діяльності, на основі якого слід будувати ефективну систему розвитку і реалізації туристичного продукту. Це забезпечить відповідність пропозиції та попиту і, в результаті, суттєво збільшить прибуток туристичних підприємств.

Таблиця 2.1. Головні причини зацікавленості туристів об'єктами «темного» туризму в Україні (розроблено автором за [39, 40, 55])

Причина	Характеристика
<i>Зацікавленість</i>	Це природне бажання людини дізнатися щось нове. Коли туристи відвідують місця містики та трагедій, вони хочуть знати, які почуття переживали люди, що були там раніше. Часто людина, відвідуючи місця трагедій, несвідомо замислюється над поняттям «смерті», тому що саме тут має змогу наочно оцінити її масштаби.
<i>Пошук новизни (нових локацій, вражень, відчуттів тощо)</i>	Внутрішня потреба в зміні обстановки є частиною процесу вибору туристичного напрямку. Сьогодні існує нове покоління туристів, які випробували більшість доступних туристичних продуктів на ринку і все ще зацікавлені у відкритті нових напрямків. Туристична індустрія повинна відповідати побажанням клієнтів і розробляти для них відповідні продукти.
<i>Пам'ять та культурна спадщина</i>	Ще з давніх-давен люди мали різні обряди і традиції, за допомогою яких вони шанували пам'ять померлих. Багато некрополів, цвинтарів та інших місць поховань включені до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. Тисячі людей щороку відвідують могили померлих зірок, а численні пам'ятники та монументи є ще одним підтвердженням того, наскільки важливо для людей пам'ятати померлих.
<i>Роль сучасних ЗМІ</i>	У сучасній реальності ця причина не може бути недооціненою. Люди з усього світу можуть отримати інформацію про важливі світові трагедії, що стимулює бажання туристів відвідувати ці місця, додаючи до цього ще декілька власних причин.
<i>Щирі емоції</i>	Це одна з важливих причин, чому людей цікавить саме цей напрямок туризму. Сьогодні люди все більше подорожують не для відпочинку або отримання нової інформації, а для того, щоб перевірити себе, свої почуття, замислитися над своїм власним сенсом життя. «Темний» туризм повністю задовольняє такі бажання, спонукаючи виникнення великої кількості нових емоцій у туристів будь-якого віку чи статі.
<i>Патріотичні відчуття</i>	На жаль, через підступний напад російської федерації сьогодні майже вся Україна перетворилася на один суцільний об'єкт «темного» туризму, проте після перемоги України люди з усього демократичного світу будуть зацікавлені в тому, щоб побачити нові об'єкти «темного» туризму на території нашої країни (це можуть бути як монументи героям-захисникам, так і окремі квартали українських міст, які довгий час перебували під обстрілами країни-агресора). Звісно, кожен свідомий українець з патріотичними настроями також охоче доєднається до такого споглядання, наприклад, у розрізі певної тематичної екскурсії.

На жаль, сьогодні «темний» туризм в Україні ще не є дуже поширеним, хоча він вважається інноваційним і перспективним інструментом для підвищення туристичної привабливості країни. Україна має значну кількість

відомих місць і об'єктів «темного» туризму, значний «містичний» потенціал. Проте на практиці залучення тематичних об'єктів до програм туристичних підприємств є незначним.

Моніторинг «темних» місць і локацій в Україні дозволив виявити близько 120 потенційно популярних об'єктів для туристів: середньовічні замки, «темні» в'язниці, собори, стародавні поселення, цвинтарі, місця сили, маєтки тощо, які можуть бути використані в розробці нових туристичних продуктів (див. табл. А1).

Ця систематизація дозволяє ознайомитися з географічним та тематичним розподілом об'єктів «темного» туризму на території України (див. рис. Б.1).

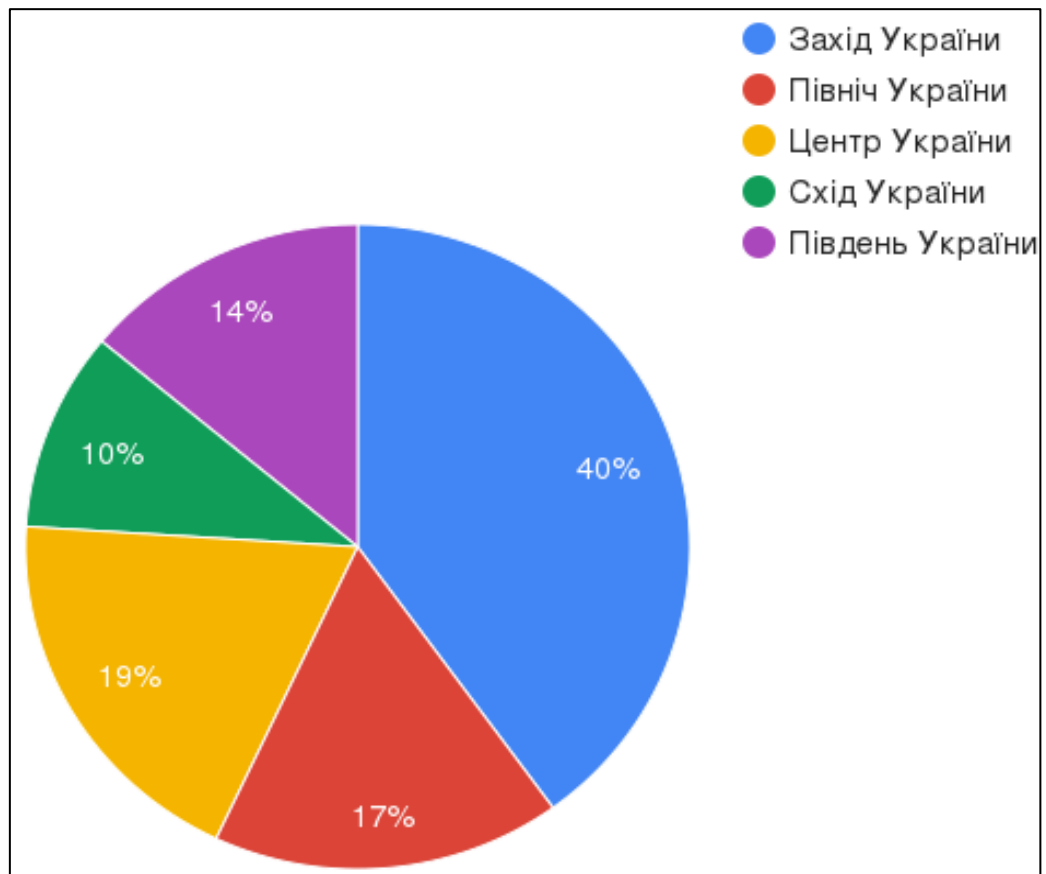

Рис. 2.10. Географічний розподіл об'єктів «темного» туризму, % (створено автором за даними [33, 35, 36])

Рис. 2.11. Розподіл об'єктів «темного» туризму за типами, % (створено автором за даними [33, 35, 36])

Як можна побачити з табл. А.1 та рис. 2.10, захід України зосереджує найбільшу кількість об'єктів темного туризму на своїй території – 53 об'єкти, що становить майже 40 % від усіх «темних» локацій України, а найменше тематичних об'єктів можна спостерігати на сході України – всього 11 об'єктів (10 %). Слід зауважити, що нерівномірний розподіл об'єктів за регіонами України в першу чергу зумовлений тим, що кожен регіон має нерівну кількість областей. Крім того, об'єкти розташовані нерівномірно по всій країні: наприклад, одна область із заходу України має стільки локацій, які можна віднести до «темного» туризму, скільки й уся північ України, яка включає цілих чотири області.

За типами (рис. 2.11), структура «темних» туристичних напрямків переважно складається з об'єктів містичного туризму – 87 одиниць, або 3/4 всіх об'єктів в Україні. Кількість некрополів і об'єктів, пов'язаних із

танатотуризмом, приблизно однакова, а найменший показник (всього 3 %) спостерігається серед об'єктів, які пов'язані з туризмом катастроф.

Отже, найбільша кількість об'єктів «темного» туризму розташовується на **заході України**. Різноманітні історії та легенди є невід'ємною частиною місцевих замків та фортець, які є доволі численними в цьому регіоні. Замки Підгорецький, Золочівський, Олеський, Свірський (Львівська область), Невицький (Закарпатська область), Луцький (Волинська область), Кременецький (Тернопільська область) та фортеця Тараканів (Рівненська область) можуть «похвалитися» своїми містичними легендами, а іноді власними «привидами», що є однією з причин популярності цих споруд серед прихильників містичного туризму. Якщо ж продовжувати говорити про «темний» туризм, то можна сказати, що тематична туристична карта регіону також формується відомими цвинтарями (Музей-некрополь «Личаківський цвинтар» (Львівська область), Підгаєцький кіркут (Тернопільська область), музеями (Музей-меморіал «Тюрма на Лонцького» (Львівська область), Музей гуцульської магії (Івано-Франківська область). Окрім замків, з Карпатами пов'язано багато легенд і містичних історій. До цього дня можна почути розповіді про сніговика, чугайстра, лісничих та відомих в Україні карпатських чаклунів – мольфарів. Окрім історичних і культурних пам'яток, паранормальну енергію також приписують місцевим природним об'єктам: Світовидове поле (Львів, Львівська область), Лиса (або Лєвова) гора, або (Львів, Львівська область), Синевирське озеро (Закарпатська область), Мертве озеро (Львівська область), Довбушівські скелі (на межі Івано-Франківської та Львівської областей) та ін. [44, 56].

Розглядаючи **північ України**, можна сказати, що тут найвідомішим об'єктом «темного» туризму є 30-кілометрова зона відчуження Чорнобильської аварії. Кожного року кількість туристів, включаючи іноземних, які бажають побачити, як змінилася природа і залишки зруйнованих людських поселень протягом понад 35 років, зростає (рис. 2.12).

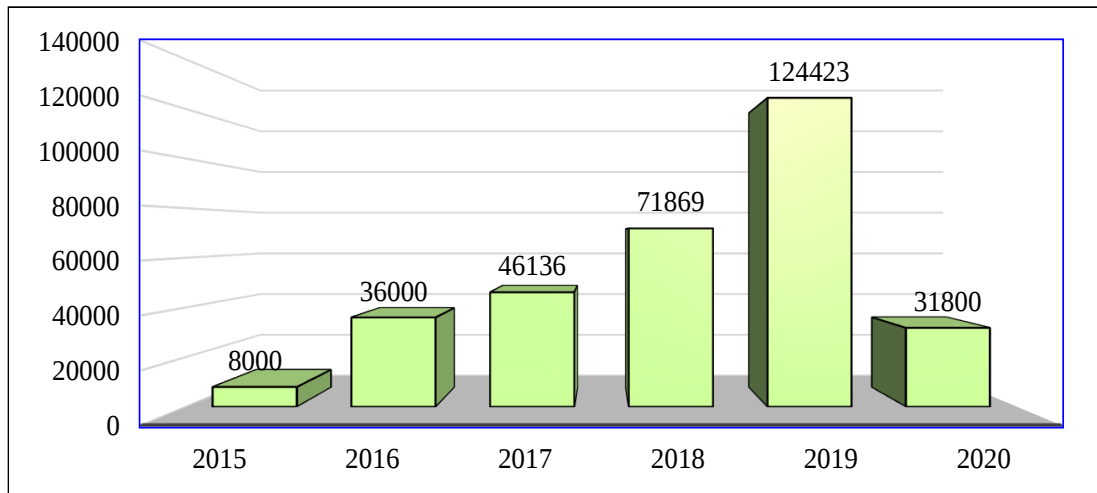

Рис. 2.12. Динаміка кількості відвідувачів зони відчуження Чорнобильської аварії за період 2015-2020 рр., особи (створено автором за даними [49])

Як бачимо, у 2019 році зону відчуження відвідали понад 120 тис. туристів, з яких 80 % були іноземцями. Найбільша кількість іноземних туристів (15 %) прибула з Великої Британії. Також цю зону відвідують туристи з Польщі, Німеччини, США, Чехії та інших країн. Зменшення потоку туристів у 2020 році було пов'язано з обмеженнями на в'їзд, які виникли через пандемією COVID-19, та введення тимчасового карантину по всій території України. Наразі розроблено більше 21 маршруту для відвідування зони відчуження. Варто зауважити, що існує вищезазначену зону можна відвідати лише у супроводі спеціально навчених осіб, зайнятих організацією таких екскурсій.

Додатково слід зазначити, що серіал «Чорнобиль», який вийшов у 2019 році і отримав багато міжнародних премій в галузі кіно, позитивно вплинув на популяризацію туристичних відвідувань Чорнобиля та прилеглих локацій.

Крім Чорнобиля, до чотирьох популярних місць «темного» туризму в регіоні входять: Бабин Яр (Київська область) – найбільше міжнародне кладовище в Україні, всесвітньо відоме місце трагедії, яке стало символом Голокосту [25]; гора Тотоха (Київська область) – курган, де були виявлені багатoshарові поселення трипільської та скіфської культур, одне з найпотужніших місць сили в Україні. Існує легенда, що енергетичні точки цього місця насичені позитивною енергією [46, 47]; оглядова (пригоризонтна)

обсерваторія Безводівка (Чернігівська область) – це система стародавніх курганів, які належали кочовим племенам 1-го тисячоліття до н. е. Це своєрідний науковий центр бронзового віку, де представники стародавніх астрономів вивчали Всесвіт за допомогою доступних їм методів без телескопів. Вражаючий масштаб місця свідчить про точність вимірювання точок появи Сонця на горизонті [46, 47].

Переходячи до **центральної частини України**, слід зазначити, що Ставка Адольфа Гітлера «Wehrwolf» (Вінницька область) вважається головним об'єктом «темного» тризму цього регіону. Ставка являє собою головний апартамент фюрера на Східному фронті, де були оснащені спеціальні пункти, що дозволяли керувати військовими операціями. База мала зв'язки з Берліном, Вінницею, базою Херінга, аеродромом у Калінівці, прямими щоденними залізничними та повітряними сполученнями між Берліном і Вінницею. Під час наступу Червоної Армії навесні 1944 року більшість споруд ставки були підірвані. Сьогодні від могутнього комплексу залишилися лише великі бетонні блоки, які склалися з понад 80 зовнішніх будівель та кількох підземних бункерів. Але цього цілком достатньо, щоб уявити загальний масштаб будівлі [48].

У Дніпропетровській області розташований Музей «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» – найбільший музей в Україні. Особливістю даного музею є використання мультимедійних інсталяцій у експозиціях, крім традиційних виставкових вітрин з експонатами [37].

Ще одне з найвідоміших місць сили в регіоні – урочище Холодний Яр (Черкаська область). За даними вчених, тут в давні часи впав великий астероїд, який сформував кратер-долину. Холодний Яр приваблює людей своїми містичними явищами, історіями та унікальними пам'ятками природи і культури. Крім того, на території виявлено велику кількість стародавніх поселень, починаючи з часів Трипільської культури [48].

Схід України приваблює туристів своїми паранормальними явищами та надприродною енергією. Особливо популярними є відвідування аномальних

зон Харківської області. Перша така зона була відкрита в 1979 році одним з працівників відділення науково-технічного товариства радіоелектроніки та зв'язку імені Попова. За даними уфологів, тут багаторазово спостерігали рухи на небі у вигляді червоних або помаранчевих куль різного розміру, а також спалахи світла. Крім того, чулися різні звуки, джерело яких було невидимим [47]. Також у Харкові було створено Музей космонавтики та уфології. У цьому музеї можна побачити моделі космічних кораблів, фотографії НЛО, моделі літаючих тарілок, скульптури представників іноземних цивілізацій та багато інших цікавих експонатів.

Ще одним важливим історичним, археологічним та містичним об'єктом даного регіону є заповідник «Кам'яні Могили» (Донецька область). Відомо, що представники стародавніх культур та цивілізацій проводили тут різноманітні релігійні обряди, стародавні кургани були виявлені на всій території заповідника. Туристи вважають, що це місце бадьорить та заряджає відвідувачів незвичайною позитивною енергією [48].

На сході і півдні України немає великої кількості об'єктів «темного» туризму, проте ці території вражають своєю автентичністю. Наприклад, історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» (Запорізька область) є важливою пам'яткою стародавньої культури. Крім того, що ця територія була культовим місцем релігійних обрядів різних племен, її вважають одним з найсильніших енергетичних місць у світі, порівнюючи з Тибетом, Непалом і Єгиптом [48].

До тематичних туристичних об'єктів Миколаївської області, які приваблюють туристів, можна віднести Актівський каньйон, який включений до списку природних див природи нашої країни і вважається одним із найдавніших природних утворень такого типу. Тут зростають майже вимерлі рослини, мешкають рідкісні види тварини. У цьому каньйоні можна зустріти водоспади з кришталево чистою водою, яка вважається цілющою [48].

Одеські катакомби (Одеса, Одеська область) є однією з найцікавіших пам'яток південної частини України. Вони визнані одними з найдовших

підземних лабіринтів, їхня довжина сягає близько 2,5-3 тис. кілометрів. Спочатку (у XVIII-XIX століттях) в цих катакомбах приховувалися контрабандисти, а пізніше сюди приходили революціонери Червоної Армії. Час від часу тут також мешкали різні бандитські групи [48].

На підставі цього аналізу можна зробити висновок, що Україна має достатній ресурсний потенціал для розвитку «темного» туризму взагалі, а також кожного з його різновидів, що були перелічені раніше. Всі регіони України без винятку можуть запропонувати туристам цікаві та загадкові об'єкти, на основі яких можна розробити велику кількість туристичних програм. Крім того, в Україні є багато «місць сили», які слід класифікувати як місця містичного туризму, оскільки вони таємничим чином накопичують сильну позитивну енергетику, завдяки чому ще здавна місцеві мешканці відновлювали тут своє психічне здоров'я, поринали у гармонію з природою.

На жаль, треба сказати і про те, що безпідставна військова агресія росії по відношенню до суверенної України спричинила появу безлічі нових локацій «темного» туризму: «місць болю», техногенних катастроф, місць масових поховань (масові могили), фільтраційних таборів та ін. Наприклад, місто Ізюм (Харківська область) вже називають « новою Хатинню ». Це нове місце болю, відчаю та гірких сліз. Центр міста менше року тому був схожий на суцільні руїни. Купи каменів, понівечені дерева, воронки від постійних обстрілів, дірки від куль в багатоповерхівках. Російські військові знищили місцевий автовокзал, будівлю суду, залізничний вокзал, медичний коледж, відділення поліції та військового комісаріату, десятки магазинів та офісів. Центральний парк нагадує місце кровопролитної розправи. І хоч сьогодні місто вже поступово повертається до свого звичного життя, воно є беззаперечним свідченням геноциду українського народу – під окупацією люди не мали їжі (навіть звичайного хліба), води, світла, газу, тепла, відповідної медичної допомоги. Також тут не працювала комунікація, тому місцеві мешканці проводили від шести до десяти днів у бомбосховищах.

2.3. SWOT-аналіз можливостей та загроз подальшого розвитку «темного» туризму на території України

«Темний» туризм, подібно до будь-якого іншого виду туризму, має свої переваги й недоліки. Одна з проблем цього виду туризму стосується питання етики відвідування тематичних локацій у туристичних цілях, що пов'язано, передусім, з релігійними переконаннями населення України. Звичайно, людям потрібно дізнаватися правду про події минулого, але водночас необхідно виявляти повагу до жертв трагічних подій. На жаль, деякі туристи сприймають це як розвагу й просто роблять фотографії на тлі місць, де гинули люди. Наступна важлива проблема полягає в забезпеченні безпеки туристичних груп під час відвідування таких місць, оскільки існує багато випадків травмування туристів на території тематичних об'єктів через недостатню організованість цього типу туризму, зневажливу та необережну поведінку самих туристів під час екскурсій та відсутність хоча б мінімального контролю за об'єктами даного виду туризму.

Ще одна проблема «темного» туризму – погана поінформованість гідів щодо цього виду туризму, відповідних об'єктів та локацій. Місця «темного» туризму незвичайні, іноді навіть небезпечні для туристів, що створює необхідність проведення екскурсій виключно під керівництвом компетентних і досвідчених фахівців.

Додатково варто зауважити, що якщо моральний аспект відвідування тематичних місць залишається на совісті кожного туриста, то над проблемою забезпечення безпеки під час відповідних екскурсій потрібно працювати. Так, турист не повинен забувати про свою безпеку та безпеку інших учасників екскурсії, але відповідальності самого туриста буде недостатньо. Саме тому в цьому випадку неможливо обійтися без державного контролю за небезпечними місцями «темного» туризму. Таким чином, забезпечення безпеки відвідувачів на тематичних об'єктах призведе до стрімкого розвитку цього туристичного напрямку.

В останні роки виявляється, що все менше людей звертає увагу на «екзотичні» напрямки та специфічні туристичні об'єкти при виборі туру/екскурсії, обираючи класичні маршрути, які і без цього перенасичені туристами. Хоча, розглядаючи «темний» туризм в цілому, можна сказати, що в нашій країні існує безліч привабливих об'єктів для розвитку саме цього виду туризму, але, на жаль, вони популярні лише серед невеликих груп аматорів, оскільки багато з таких об'єктів не рекламуються та не згадуються у ЗМІ, що позбавляє їх розвитку в розрізі повноцінних туристичних продуктів.

Для виявлення можливостей та загроз розвитку темного туризму в Україні був проведений відповідний SWOT-аналіз, результати якого наведені у таблиці 2.2.

Отже, підсумовуючи висновки, отримані на основі вищенаведеної інформації та актуального SWOT-аналізу, можна виокремити наступні важливі аспекти.

Наразі «темний» туризм не є дуже поширеним в Україні, хоча він вважається новим перспективним напрямком, своєрідною еволюцією розвитку туристичної сфери. Зарубіжна та вітчизняна наукова література містить певні розробки в галузі «темного» туризму, проте сьогодні не існує комплексного дослідження можливостей розвитку цього виду туризму в Україні.

Таблиця 2.2. SWOT-аналіз можливостей та загроз подальшого розвитку «темного» туризму на території України (розроблено автором)

Сильні сторони	Слабкі сторони
Велика кількість місць та об'єктів, сповнених легендами, байками містичними і трагічними історіями.	Відносно висока вартість тематичних екскурсій, відсутність необхідної туристичної інфраструктури на відповідних маршрутах, додаткові фінансові витрати на подорож.
Швидка адаптація та переорієнтація передових туристичних фірм в залежності від загального попиту та потреб окремих груп туристів.	Негативне ставлення частини населення до внутрішнього туризму.
Професіоналізм організаторів таких екскурсій, насиченість туристичних програм, постійна комунікація туристичної групи з гідом.	Низька обізнаність про «темний» туризм серед туристів та туристичних підприємств.
Бажання іноземних туристів відвідати Україну, яке ще більше зросте після перемоги над країною-агресором – російською федерацією; популярність «екзотичного» туризму серед іноземців.	Психологічні особливості туристів, які стримують їх від відвідування локацій «темного» туризму: страх, релігійність, негативні спогади.
Збереження національних легенд та традицій, що сформувалися на певній території.	Не всі тематичні об'єкти підходять для відвідування через їх аварійний стан.
Можливості	Загрози та ризики
Розробка та впровадження нових туристичних продуктів (маршрутів, екскурсій, турів тощо), з урахуванням сучасних тенденцій галузі.	Поширення думки про неетичність таких екскурсій.
Перспективне збільшення кількості внутрішніх і іноземних туристів.	Пошкодження пам'яток, забруднення тематичних територій через надмірне відвідування туристами.
Залучення громадської уваги та іноземних інвестицій для розвитку даного виду туризму.	Поступове зниження інтересу до об'єктів «темного» туризму серед туристичних груп.
Активна розбудова нової та реставрація вже існуючої туристичної інфраструктури біля відповідних місць та об'єктів.	Відсутність належного рівня безпеки під час відвідування тематичних об'єктів.
	Майже повна відсутність державного контролю та підтримки розвитку «темного» туризму.

«Темний» туризм має свої унікальні особливості, зокрема: обмежену популярність, обмежений географічний характер, незаконодавчий характер, схожість з екстремальним туризмом, проблеми з гарантуванням безпеки туристів. Важливою проблемою, пов'язаною з розвитком «темного» туризму, є саме мотивація туриста, який обрав цей тип подорожі або екскурсії. Ми можемо виділити 6 головних причин зацікавленості туристів об'єктами «темного» туризму: зацікавленість, пошук новизни (нових локацій, вражень, відчуттів тощо), пам'ять та культурна спадщина, роль сучасних ЗМІ, щирі емоції, патріотичні відчуття.

Важливою і, водночас, все ще обговорюваною проблемою в теоретичному дослідженні «темного» туризму є його класифікація. На сучасному етапі більшість науковців у типології «темного» туризму виділяють такі його різновиди: туризм катастроф, туризм «смерті» (танатотуризм), містичний туризм, некропольний туризм. В кожному з цих типів виділяються різні туристичні атракції.

Україна має значну кількість відомих місць та об'єктів «темного туризму», значний «містичний» потенціал. Однак на практиці включення подібних об'єктів до програм туристичних підприємств зовсім незначне.

З географічної точки зору найбільшу кількість об'єктів «темного» туризму сконцентровано в Західній Україні – 53 об'єкти, а найменше – в Східній Україні (всього 11 об'єктів). За тематикою, структура напрямків «темного» туризму переважно складається з об'єктів містичного туризму (87 одиниць, або 3/4 всіх об'єктів в Україні). Кількість об'єктів некропольного та танатотуризму приблизно однакова, а найменшою кількістю відповідних об'єктів (лише 3 %) характеризується туризм катастроф.

«Темний» туризм має як свої недоліки (слабкі сторони), так і переваги (сильні сторони). Проведений SWOT-аналіз допоміг зробити висновок, що наявні слабкі сторони перешкоджають раціональному використанню потенціалу можливостей «темного» туризму в Україні.

Важливим етапом у еволюції «темного» туризму є вирішення проблем, які заважають його потенційному розвитку, основні з яких: безпека туристів під час відвідування локацій «темного» туризму, доцільність та етика проведення тематичних екскурсій, недостатня кількість актуальних туристичних програм та незадовільний стан туристичної інфраструктури.

Для популяризації темного туризму необхідно вжити ряд заходів, включаючи створення офіційної веб-сторінки та карти з інформацією про об'єкти «темного» туризму на території України, створити спеціалізований YouTube-канал, розробити декілька тематичних мобільних додатків (наприклад, «Українські місця сили»), проводити велику кількість відповідних культурних заходів, конкурсів, квестів, фестивалів, займатися постійним вдосконаленням наявної туристичної інфраструктури тощо. Відповідальне ставлення до організації тематичних турів та привертання державної уваги до цього перспективного напрямку дозволить залучити до розвитку «темного» туризму ще більше зацікавлених туристів.

РОЗДІЛ 3. МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ В ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Загальна характеристика Львівської області як перспективної туристичної дестинації для розвитку «темного» туризму

Львівська область є однією з найперспективніших туристичних дестинацій в Україні. Знаходячись у західній частині країни, вона приваблює туристів своєю багатою культурною спадщиною, історичними пам'ятками та величною архітектурою.

Львів, обласний центр, є найбільш відомим містом регіону. Воно наділено унікальною атмосферою середньовічного міста, з виразними вузькими вуличками, готичними та бароковими будівлями. Вузький старовинний центр Львова був включений до Списку світової спадщини ЮНЕСКО, що свідчить про його культурну цінність.

Позитивним у географічному положенні Львівської області є наявність на її території міжнародних комунікацій, які з'єднують Україну з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією. Північна частина області лежить в межах Волинської височини, Малого Полісся та Подільської височини, відокремлена долиною Дністра від Передкарпаття. На південному заході області розташовані хребти Українських Карпат. Північна частина Львівської області розташована в лісостеповій зоні [12].

Область має великий рекреаційний потенціал та сприятливі умови для розвитку сільського господарства, проте зазвичай подорож до Львівської області асоціювалася в уяві туристів переважно з містом Львовом, замками, горами та курортами. Але саме територія Львівської області – з її унікальними об'єктами історико-культурної спадщини, мистецтвом, лікувально-оздоровчими, водними і ландшафтними ресурсами, самобутніми традиціями та звичаями в поєднанні з вигідним географічним положенням – є чудовою базою для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку.

Розглянувши схематичну карту туристсько-рекреаційних ресурсів даного регіону (див. рис. В1) та об'єктивно оцінюючи туристичні можливості області, можна зробити висновок, що вона має всі необхідні передумови для перспективного розвитку культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, природничо-пізнавального, науково-освітнього, релігійного (паломницького), мисливського, сільського, екологічного, водного, «темного», спортивно-оздоровчого, ділового, відпочинково-розважального, активного та екскурсійного туризму.

Додатково можна зазначити, що Львівська область являє собою регіон України з неоціненним лікувально-рекреаційним потенціалом, який суттєво вплинув на перспективи і темпи розвитку окремих видів туризму, що пов'язані з лікувально-оздоровчою, спортивно-оздоровчою, природничо-пізнавальною та екологічною діяльністю [12].

Розглянемо декілька популярних видів туризму, розповсюджених на території Львівської області:

- **Культурно-пізнавальний туризм** (Львівська область є надзвичайно багатою на культурну спадщину та туристичні об'єкти. На її території налічується понад 8,4 тис. пам'яток архітектури, історії та археології, з яких 816 є пам'ятками національного значення. Серед них можна виділити Державний історико-архітектурний заповідник у Львові, Державний історико-архітектурний заповідник у Жовкві, Державний історико-культурний заповідник «Тустань» в Уричі, Державний історико-культурний заповідник у Белзі, Музей-заповідник «Золочівський замок», Державний музей-заповідник та Львівський оперний театр, який вважається одним з найкрасивіших в Європі. На території Львівщині знаходиться багато замків. Дослідники вважають, що з давньоруських часів до XVIII століття тут було зведено близько 90 оборонних пам'яток, більша частина яких є замками та маєтками. Зараз в області можна відвідати 10 замків,

серед яких Бродівський, Жовківський, Золочівський, Олеський та ін. Львівська область також славиться своєю великою кількістю культових споруд. Тут можна знайти 1235 споруд даного типу, серед яких 999 є пам'ятками архітектури, зокрема 398 національного значення) [12].

- **Лікувально-оздоровчий туризм** (Львівська область займає одне з провідних місць в країні за наявністю лікувально-оздоровчих ресурсів. Тут можна знайти близько 200 лікувальних джерел, 7 різних типів мінеральних вод, лікувальні грязі та найбільше родовище озокериту в Україні. Курорти Трускавець, Східниця, Моршин, Немирів, Великий Любінь відомі як місця, де створені умови для профілактики та лікування різних захворювань органів дихання, шлунково-кишкового тракту, нервової та серцево-судинної систем, опорно-рухового апарату. Додатково слід зазначити, що в області знаходяться цінні об'єкти природно-заповідного фонду, такі як Національний природний парк «Сколівські Бескиди», Яворівський Національний природний парк, Національний природний парк «Північне Поділля» та Державний природний заповідник «Розточчя». Ці території є важливими з точки зору збереження біорізноманіття та надання туристам можливості для відпочинку і рекреації в справжньому природному середовищі) [12].
- **Діловий туризм** (діловим центром Львівської області є місто Львів, де зосереджена значна кількість ділових центрів, торговельних закладів, підприємств і наукових установ. Це місто привертає увагу як туристів, так і бізнесменів з усього світу. Розглядаючи розвиток туризму у Львові важливе значення має розуміння, що туристи не обмежуються лише людьми, які приїжджають сюди для огляду архітектури, пиття кави та придбання сувенірів. Туристи також можуть бути бізнесменами,

які шукають нові можливості для інвестування, або учасниками міжнародних форумів і великих корпоративних семінарів. Львів має великий потенціал для розвитку ділового туризму, але для реалізації цього потенціалу місту необхідна відповідна інфраструктура, включаючи якісні готелі і великі конференц-зали) [12].

Отже, проаналізувавши розвиток популярних видів туризму на території Львівської області, можна зробити висновок, що дана область має дуже великий потенціал в розрізі перспективної дестинації для розвитку «темного туризму» з декількох причин: по-перше, велика кількість об'єктів культурно-пізнавального туризму (наприклад, величних замків та старовинних маєтків), що знаходяться на території області, водночас є об'єктами «темного» туризму, поєднуючи у собі багато унікальних характеристик); по-друге, перспективний розвиток ділового туризму в межах регіону не тільки буди сприяти надходженню до місцевого бюджету нових інвестицій (що, наприклад, допоможе розвивати локальну туристичну інфраструктуру), але й забезпечувати область стабільними туристичними потоками; по-третє, наявність на території області унікальних історичних, культурних та лікувально-оздоровчих атракцій дозволить розробляти передовий туристичний продукт – комбіновані екскурсії, які буду включати туристичні об'єкти різних типів.

3.2. Технічні, організаційні та фінансові аспекти впровадження тематичних екскурсій «темного» туризму на території Львівської області

Технічні аспекти впровадження тематичних екскурсій «темного» туризму на території Львівської області можуть включати:

- *Визначення потенційних об'єктів «темного» туризму в регіоні* (розробка електронної карти замків, пам'ятників, музеїв,

цвинтарів тощо, які відносяться до даного різновиду туризму. Цю карту треба буде щорічно оновлювати, додаючи до неї додаткові дані (наприклад знімки з дронів) та актуальну інформацію про ті чи інші туристичні об'єкти);

- *Оцінка стану та доступності вищезазначених об'єктів для відвідування туристами* (оцінка стану об'єктів «темного» туризму включає аналіз їх фізичного стану, збереженості та доступності для відвідувачів. Ці показники оцінюються з точки зору консервації та реставрації пам'яток, якості експозицій в музеях та наявності відповідних інформаційних матеріалів. Доступність об'єктів для відвідування туристами також дуже важлива. Це означає, що об'єкти повинні мати зручний доступ для відвідувачів, включаючи належну якість дорожнього покриття, місця для паркування, обладнання для людей з обмеженими можливостями та актуальні інформаційні таблички). Оцінка стану та доступності вищезазначених об'єктів допомагає визначити потенційні проблеми і можливості для поліпшення туристичного досвіду. На її основі можна розробити стратегії збереження, розвитку та просування об'єктів «темного» туризму для залучення більшої кількості туристів. Також це сприяє залученню нових інвестицій та сприяє економічному розвитку регіону);
- *Розробка маршрутів екскурсій та визначення необхідної інфраструктури для комфортного перебування відвідувачів* (ці важливі фактори дозволять нам організовувати туристичні маршрути таким чином, щоб вони були цікавими, зручними та доступними для туристів. При розробці маршрутів екскурсій необхідно враховувати наступні аспекти: визначення туристичних атракцій, оптимальної послідовності їх відвідування та головного маршруту, враховуючи вибір

транспортних засобів та додаткових зручностей для переміщення між локаціями; оцінка часу, необхідного для відвідування кожного об'єкта, можливість включення до екскурсії додаткових активностей або програм; аналіз та вибір необхідної туристичної інфраструктури для кожної окремої екскурсії). Для забезпечення комфорту туристів необхідно також враховувати потреби різних груп відвідувачів, зокрема людей з обмеженими можливостями. Відповідна інфраструктура повинна бути доступною та придатною для всіх. Крім того, важливо забезпечити належне інформування туристів про туристичні маршрути, атракції та послуги, якими вони можуть скористатися під час екскурсії. Інформаційні матеріали, картки, путівники та мобільні додатки можуть бути використані для надання повної інформації про екскурсійні об'єкти та спрощення навігації туристів).

Організаційні аспекти впровадження тематичних екскурсій «темного» туризму на території Львівської області можуть включати:

- *Встановлення співпраці з власниками об'єктів «темного» туризму для узгодження умов відвідування та сприяння надходженню до цих локацій нових екскурсійних груп* (цей аспект активно сприяє покращенню взаєморозуміння, забезпеченню гармонійної взаємодії та створенню вигідних умов як для туристів, так і для власників тематичних об'єктів. Універсальний порядок в цьому випадку дій повинен виглядати наступним чином: встановлення контакту з власником, з'ясування потреб туристичних груп та вимог власника, узгодження умов (створення взаємовигідної угоди), розробка партнерських програм, укладання письмової угоди. Важливо пам'ятати, що встановлення співпраці є взаємним процесом, і обидві сторони повинні мати користь від цього.

Взаємовигідна співпраця сприятиме розвитку «темного» туризму та забезпечить задоволення і комфорт туристів, які відвідують Львівську область);

- *Набір та підготовка кваліфікованого персоналу, який зможе проводити екскурсії та надавати інформаційну підтримку відвідувачам* (набір та підготовка кваліфікованого персоналу є важливим аспектом забезпечення якісних екскурсій та надання інформаційної підтримки відвідувачам. Для виконання цього завдання є велика кількість різних шляхів, але, враховуючи те, що нам потрібні дійсно зацікавлені та висококваліфіковані кадри, оптимальним варіантом буде забезпечення процесу рекрутингу (з обов'язковою співбесідою та тестуванням) з подальшим тренінгом, семінарами, майстер-класами та додатковими курсами для гідів. Ці освітні програми повинні охоплювати як загальні навички проведення екскурсій (комунікація, презентація, управління групою тощо), так і спеціалізовані знання про об'єкти «темного» туризму, розташовані на території Львівської області);
- *Організація рекламної кампанії та просування тематичних екскурсій серед потенційних туристів* (в розрізі популяризації «темного» туризму цей аспект грає ледь не найважливішу роль, тому що рівень обізнаності потенційних туристів стосовно даного виду туризму та його об'єктів є незначним. Для проведення рекламної кампанії підійдуть як тематичні мобільні додатки, так і якісні рекламні інтеграції. Популяризувати «темні» екскурсії можна починаючи з проведення комбінованих подорожей чи турів, які б включали об'єкти, що належать до різних видів туризму (наприклад, Олеський замок), а вже потім переходити до розробки нових

тематичних маршрутів, орієнтуючись на сучасні туристичні тенденції).

Фінансові аспекти впровадження тематичних екскурсій «темного» туризму на території Львівської області можуть включати:

- *Оцінка вартості впровадження та підтримки тематичних екскурсій, включаючи витрати на організацію, маркетинг, підготовку висококваліфікованих кадрів, підтримку інфраструктури тощо* (варто зауважити, що вартість впровадження та підтримки тематичних екскурсій може сильно варіюватися залежно від розміру та амбіцій програми, обсягу рекламної кампанії, рівня якості екскурсійного обладнання та інших факторів, проте загалом нам треба врахувати: організаційні витрати (витрати на створення бізнес-структури для тематичних екскурсій, реєстрацію, отримання необхідних дозволів та ліцензій. Також потрібно врахувати витрати на оренду або придбання приміщень для офісу, складського простору або транспорту), витрати на маркетинг та рекламу (розробка та реалізація ефективної рекламної кампанії потребує фінансових вкладень. Це може бути розробка веб-сайту, створення тематичного контенту, рекламу в онлайн- та офлайн-медіа, участь у туристичних виставках та подіях тощо), витрати на підготовку персоналу (включають рекрутинг та навчання екскурсоводів), витрати на інфраструктуру та її утримання (включають оренду або купівлю обладнання, технічне забезпечення екскурсій, ремонт та обслуговування транспорту, оренду або покупку приміщень для конференц-залів));
- *Визначення потенційних джерел фінансування, таких як державні субсидії, спонсорська підтримка, прибуток від продажу квитків* (для фінансування тематичних екскурсій

можна розглянути різноманітні джерела: державні субсидії та гранти (деякі області або регіональні уряди надають фінансову підтримку для розвитку туристичної галузі та культурних програм на їх території), спонсорська підтримка (залучення спонсорів може бути вигідним джерелом фінансування. Можна звернутися до місцевих підприємств, туристичних компаній або інших організацій з пропозицією стати спонсором тематичної екскурсії в обмін на рекламу, партнерські переваги або інші привілеї), прибуток від продажу квитків (встановлення вартості квитків для екскурсій може стати джерелом прибутку. Важливо також врахувати витрати на організацію екскурсій та маркетинг, щоб визначити оптимальну ціну, яка дозволить отримати перспективний прибуток), партнерство з місцевими органами влади та туристичними організаціями (взаємодія з місцевими органами влади та туристичними організаціями може привести до отримання фінансової підтримки. Деякі місцеві уряди або туристичні організації мають програми фінансування для розвитку туристичної інфраструктури та просування перспективних туристичних пропозицій));

- *Розробка стратегії ціноутворення, включаючи встановлення вартості екскурсій та можливих знижок для різних категорій туристів* (розробка стратегії ціноутворення для тематичних екскурсій включає кілька важливих аспектів, серед них: дослідження ринку (спочатку треба вивчити ринок туристичних послуг на території Львівської області, включаючи аналіз цін на подібні тематичні екскурсії), визначення витрат (потрібно об'єктивно оцінити всі витрати, пов'язані з організацією та проведенням тематичних екскурсій, враховуючи зарплати гідів, оренду приміщень,

рекламу тощо), сегментація туристичних груп (необхідно розділити потенційних клієнтів на різні сегменти залежно від їхніх потреб, інтересів та можливостей), встановлення базової ціни (при встановленні базової ціни, треба враховувати усі витрати та очікуваний прибуток. Додатково потрібно врахувати інфляцію та можливі зміни витрат з часом), розробка політики знижок (необхідно розглянути можливість надання знижок для різних категорій туристів. Це можуть бути знижки для дітей, студентів, пенсіонерів або групові знижки для великих компаній чи організацій), регулярний моніторинг та аналіз (треба вести постійний моніторинг прибутків, швидко реагувати на зміни в попиті, конкуренції та інших факторах, аналізуючи ефективність розроблених стратегій ціноутворення). Важливо забезпечити, щоб підсумкова ціна відображала об'єктивну якість та цінність запропонованих послуг).

Таким чином, вивчення та урахування вищенаведених аспектів допоможуть впровадити тематичні екскурсії «темного» туризму на території Львівської області з максимальною ефективністю та успіхом.

3.3. Розробка тематичної екскурсії «Таємнича Львівщина»

Спираючись на тези, наведені в минулих розділах, можна сказати, що починати просування нового туристичного продукту, безпосередньо пов'язаного залученням об'єктів «темного» туризму, на території Львівської області треба поступово, за ретельно розробленою стратегією. Ураховуючи те, що на території області (разом з її центром – м. Львів) знаходиться велика кількість унікальних історико-культурних пам'яток, які вже активно залучені в туристичну галузь, оптимальним напрямом перших тематичних екскурсій буде комбінація «універсальних» локацій з об'єктами «темного» туризму.

Авторська екскурсія «Таємнича Львівщина» побудована саме за цим принципом.

ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА ЕКСКУРСІЇ

Тема екскурсії: *«Таємнича Львівщина»*

Тривалість (год): ≈ 17

Протяжність (км): 240,2

Автор-розробник: *Таран Єгор Дмитрович (студент групи ГР-41)*

Зміст екскурсії: *маршрут тематичної екскурсії проходить через 6 населених пунктів Львівської області (міста Львів, Золочів, Броди і села Старе село, Підгірці, Олесько) і охоплює 6 відомих туристичних об'єктів, які є не тільки історико-культурною спадщиною регіону, але й являють собою перспективні локації для впровадження і розвитку «темного» туризму*

Маршрут екскурсії: *Львів – Старе село – Золочів – Підгірці – Броди – Олесько – Львів*

У тому числі варіанти маршруту (літній, зимовий): *Львів – Золочів – Підгірці – Олесько – Львів*

Мета екскурсії: культурно-просвітницька (ознайомитися з найвідомішими замками Львівської області, розглянути зміну архітектурних стилів у різні історичні періоди регіону) з залученням об'єктів «темного» туризму (популяризація новітнього напрямку екскурсійної діяльності серед широкого загалу).

Завдання екскурсії: підвищення рівня знань екскурсантів з історії та архітектури Львівщини, ознайомлення екскурсійної групи з унікальними архітектурними пам'ятками області, задоволення духовних та сакральних потреб туристів.

Класифікація розробленої екскурсії

1. **За способом пересування:** комбінована з переважанням транспортних переміщень (на спеціальних екскурсійних автобусах);
2. **За змістом:** тематична (архітектурно-історична з елементами «темного» туризму);
3. **За місцем проведення:** комплексна;
4. **За кількістю учасників:** групова (групи до 40 осіб);
5. **За складом учасників:** для іноземних туристів, гостей з інших областей України та місцевого населення;
6. **За метою:** культурно-просвітницька;
7. **За формою проведення:** показова екскурсія з елементами прогулянки;
8. **За тривалістю:** довготривала (розрахована на один повний день).

Список підтем екскурсії: «Таємниці Личаківського цвинтаря», «Незвичайний Старосільський замок», «Історія, значення та архітектура Золочівського замку», «Містичні легенди Підгорецького замку», «величний Бродівський замок – твердиня міста Броди», «Велич та містична краса Олеського замку», «Архітектурна спадщина Львівщини».

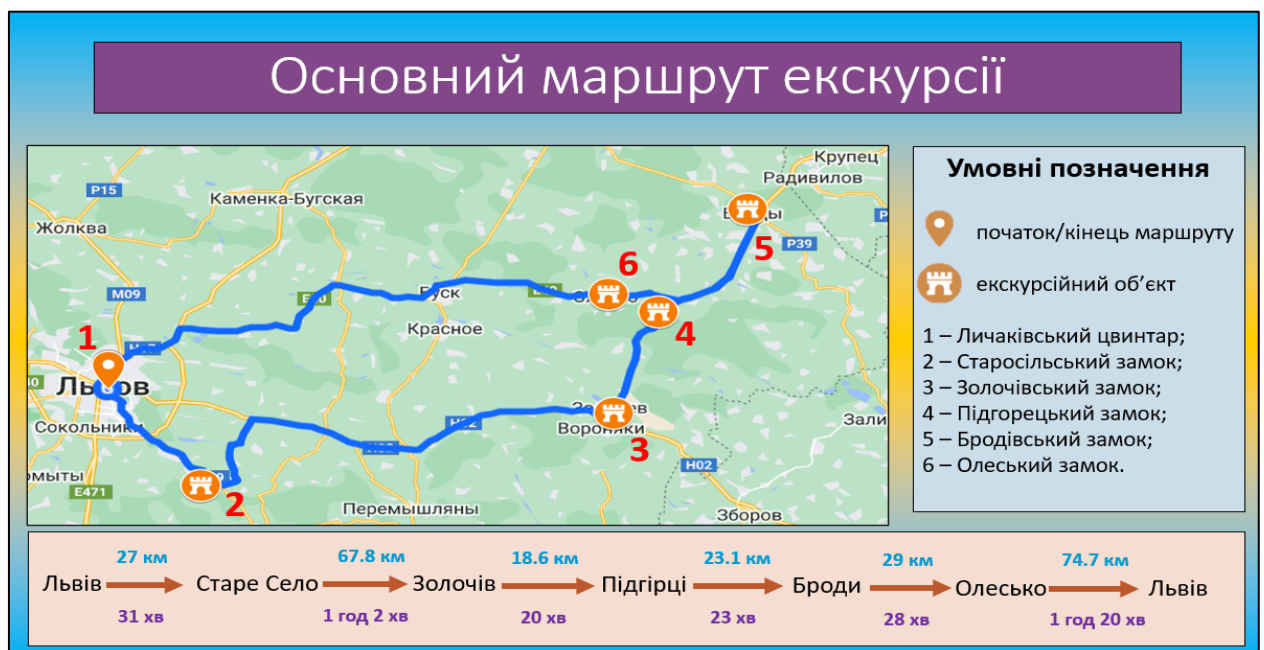

Рис. 3.1. Схема основного маршруту екскурсії (розроблено автором)

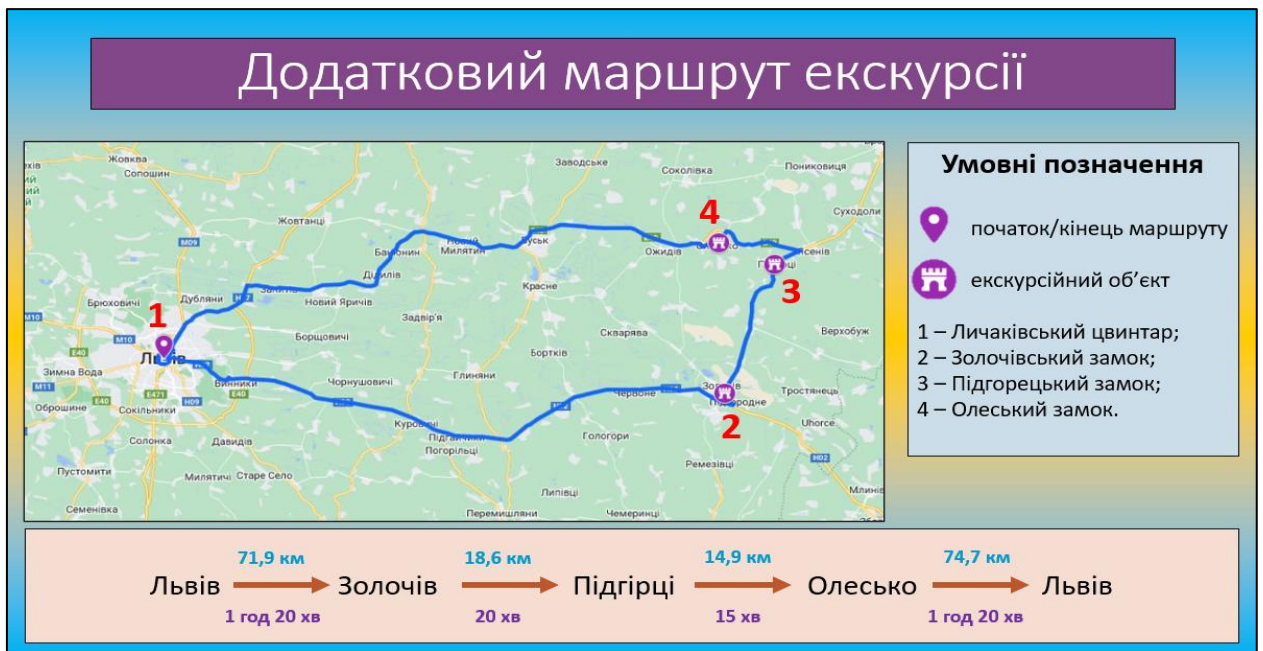

Рис. 3.2. Схема додаткового (резервного) маршруту екскурсії (розроблено автором)

Стисла характеристика екскурсійних об'єктів

1. *Личаківський цвинтар* являє собою історичний поховальний комплекс, об'єкт «темного» туризму, розташований у місті Львові. Є одним з найстаріших і найвідоміших цвинтарів в країні, має статус національного пам'ятника архітектури та мистецтва. Личаківський цвинтар був заснований у 1786 році та має площу приблизно 40 гектарів. Він слугує поховальним місцем для багатьох видатних особистостей, в тому числі письменників, політиків, митців та інших визначних людей. Місце має значну історичну, культурну і архітектурну цінність. Тут можна побачити різноманітні пам'ятники та могили, включаючи монументальні скульптури, гробниці з орнаментами та символами різних епох і стилів. Він є свідченням багатой історії Львова та його культурного спадку.
2. *Старосільський замок* – історична фортеця, розташована в Старому Селі у Львівській області. Замок має значну історичну та архітектурну цінність, є пам'яткою національного значення. Цей замок був побудований у XIV столітті, він складається з кам'яних оборонних стін,

веж та будівель в різних архітектурних стилях, що свідчать про різні епохи його існування. Старосільський замок має великий культурний і туристичний потенціал, особливо в розрізі «темного» туризму. Він приваблює відвідувачів своєю вражаючою архітектурою, старовинною атмосферою, таємничими легендами та можливістю огляду різних історичних експозицій. Замок також часто використовується для проведення культурних заходів, концертів та фестивалів [17, 28].

3. *Золочівський замок* це історична фортеця, розташована у місті Золочів Львівської області. Замок є важливим пам'ятником архітектури та історії. Будівництво замку почалося у XVI столітті, архітектурний стиль замку – ренесанс (з елементами готики та бароко). Золочівський замок має велике історичне значення. Він був резиденцією для різних шляхетських родин, місцем проведення важливих політичних зборів. Також замок виконував оборонну функцію та брав участь у військових конфліктах. Дана споруда є значним туристичним об'єктом, який приваблює туристів своєю історичною вагою, архітектурою та культурним значенням. Він є пам'яткою національного значення та сприяє збереженню і популяризації культурного надбання регіону [16].
4. *Підгорецький замок* являє собою історичну фортеця, розташовану у селі Підгірці (Львівська область). Замок має важливе історичне значення та є пам'яткою архітектури. Будівництво замку розпочалося у XIV столітті, але багато його архітектурних елементів належать до пізнішого періоду, зокрема до XV-XVII століть. Підгорецький замок має квадратну форму та величезні оборонні стіни, що надають йому монументального вигляду. Усередині замку розміщувалися житлові приміщення, каплиця, вежі та оборонні споруди. Усередині замку розміщується музей, де представлені історичні артефакти та виставки, що розповідають про історію та культуру регіону. Замок також оточений мальовничим парком, який разом з місцевими спорудами оспівується в багатьох легендах та містичних байках [28, 29].

5. *Бродівський замок* це велична фортифікаційна споруда, розташована в місті Броди Львівської області. Цей замок також є важливим пам'ятником архітектури та історії. Бродівський замок має велику площу та масивні оборонні стіни з баштами. Усередині замку розташовувалися казарми та господарські будівлі, каплиця, дворцові приміщення та інші споруди. Раніше замок був повноцінною фортецею, але сьогодні його вигляд значно змінився. У стінах цього замку розміщено музей, де представлені колекції історичних артефактів, світлин та інших історичних експонатів [15, 28].
6. *Олеський замок* розташовується в селищі Олесько (Львівська область). Замок є унікальним пам'ятником архітектури, він був заснований у XIII столітті з метою оборони від татарських військ. Сьогодні Олеський замок відомий своїми оборонними стінами, баштами та розташуванням на високому пагорбі, що надає йому по-справжньому казковий вигляд. Також слід сказати і про те, що з цим замком пов'язана легенда про Яна Каспера, чеха-ченця, який за оповіданням потонув у місцевому колодязі під час святкування дня Святого Антонія, перетворившись на привида [18, 28].

Переходячи до «портфеля екскурсовода» (умовна назва комплекту інформаційних матеріалів, які використовуються екскурсоводом в процесі проведення екскурсії. Зовнішній вигляд – папка, портфель), який буде використовуватися протягом екскурсії, слід зазначити, що до його комплекту будуть входити світлини, які демонструють первісний вигляд окремих екскурсійних об'єктів; продемонструвати фотографії людей, які мали або мають відношення до об'єктів показу; копії документів (достовірних, справжніх), схем, рукописів, що мають відношення до теми екскурсії тощо (рис. 3.3 та 3.4).

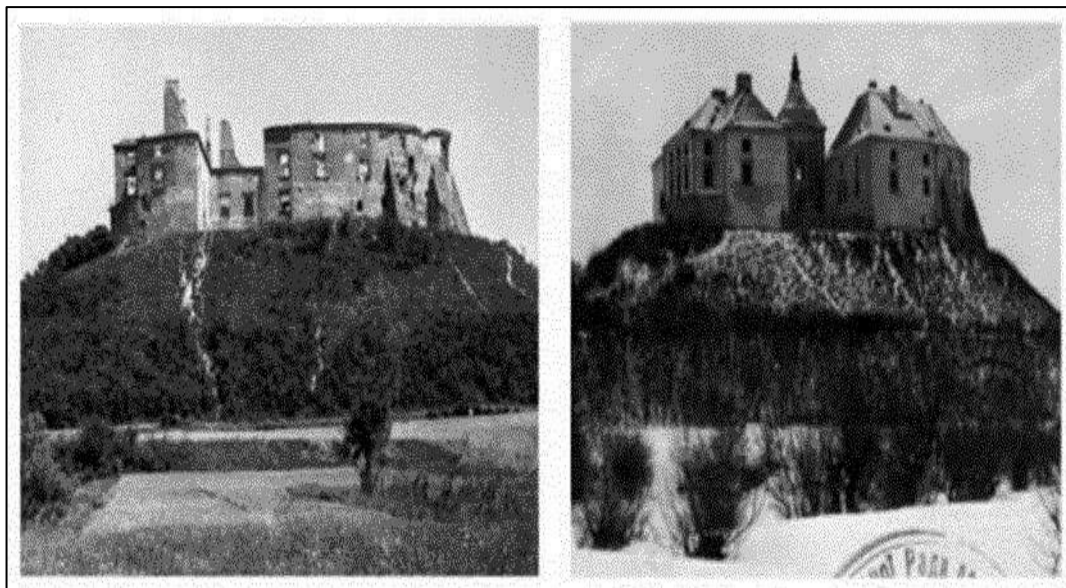

Рис. 3.3. Ліворуч Олеський замок 1960 року (до реставрації), праворуч – у 1963 році (після реставрації) (створено автором за даними [18, 28])

Рис. 3.4. План-схема історико-культурного заповідника «Личаківський цвинтар» [24]

Таким чином, ми бачимо, що головним завданням розробленої екскурсії «Таємнича Львівщина» є спроба поєднання локацій «темного» туризму з популярними туристичними атракціями, які вдало підходять як для тематичних, так і для оглядових екскурсій. В майбутньому буде з'являтися багато подібних «комбінованих» екскурсій, тому що дуже важливо поступово популяризувати «темний» туризм серед потенційних туристичних потоків, водночас проводячи регулярний моніторинг попиту на такі екскурсії з метою їх розвитку та вдосконалення.

ВИСНОВКИ

Сьогодні «темний» туризм набуває все більшого розвитку по всьому світі, продовжуючи еволюціонувати та поєднуватися з іншими видами туризму. Цей туристичний напрям відіграє важливу роль у економіці та туристичній індустрії багатьох країн світу, має суттєвий потенціал для подальшого росту і дослідження.

В даній роботі було розглянути теоретичні основи вивчення сутності, особливостей та актуальної класифікації «темного» туризму. Встановлено, що різні автори наводять велику кількість класифікацій даного типу туризму, що мають схожу основу: туризм катастроф, містичний туризм, некропольний туризм, туризм «смерті» (танатотуризм). Кожен з цих видів туризму також може мати свої додаткові підтипи (наприклад, уфологічний туризм є однією з форм містичного туризму). Також було визначено три варіації місця «темного» туризму у загальній класифікації видів туризму, найбільш розробленою з яких є спорідненість «темного» туризму з екстремальним туризмом, оскільки обидва різновиди безпосередньо пов'язані з тим чи іншим рівнем ризику для життя людини.

Було виділено та охарактеризовано провідні туристичні дестинації для перспективного розвитку «темного» туризму в Україні: захід, північ, центр, схід та південь України, охарактеризовано особливості розміщення відповідних атракцій на їх територіях. З'ясовано, що за кількістю тематичних туристичних об'єктів перше місце займає саме захід України – 53 об'єкти, що становить майже 40 % від усіх «темних» локацій України. Проте інші вищенаведені регіони також мають в своєму складі велику кількість унікальних «темних» атракцій. Якщо ж розглядати класифікацію об'єктів «темного» туризму на виділених туристичних дестинаціях, то слід сказати, що переважна більшість «темних» туристичних напрямків складається з об'єктів містичного туризму – 87 одиниць, або 3/4 всіх об'єктів в Україні. Кількість некрополів і об'єктів, пов'язаних із танатотуризмом, приблизно однакова, а

найменший показник (3 %) спостерігається серед об'єктів, які пов'язані з туризмом катастроф.

За допомогою SWOT-аналізу було обґрунтовано наявні проблеми та подальші перспективи розвитку «темного» туризму на території України. Дослідницьким шляхом було встановлено, що розвиток «темного» туризму в межах провідних туристичних дестинаціях України може мати як свої недоліки, так і суттєві переваги. На жаль, сьогодні наявні слабкі сторони перешкоджають раціональному використанню високого потенціалу можливостей «темного» туризму в Україні.

Також у роботі було визначено, що Львівська область, має всі необхідні можливості для перспективного розвитку «темного» туризму на своїй території, адже завдяки наявності унікальних туристсько-рекреаційних ресурсів та туристичних об'єктів, вже являє собою одну з найбільш популярних серед іноземців та громадян України туристичних дестинацій. Разом з цим було окреслено технічні, організаційні та фінансові аспекти впровадження тематичних екскурсій «темного» туризму на території Львівської області, що дозволило побудувати оптимальний порядок дій щодо розвитку новаторських туристичних напрямів в межах регіону.

В розрізі практичної реалізації вищенаведеного теоретичного матеріалу була розроблена авторська тематична екскурсія «Дивовижна Львівщина», яка є наочною спробою поєднання локацій «темного» туризму з популярними туристичними атракціями регіону, що вдало підходять як для тематичних, так і для оглядових екскурсій.

Додатково слід зазначити, що розвинена туристична інфраструктура є одним із факторів розвитку державної економіки та, відповідно, розвитку самої країни в цілому. Це відбувається завдяки впровадженню нових туристичних послуг, дослідження новітніх трендів у сфері туризму з подальшим всебічним залученням до них висококваліфікованих кадрів. Я вважаю, що наразі Україні необхідно шукати нові можливості щодо розвитку свого туристичного ринку, розробляти нові види туристичних пропозицій, у

тому числі й за рахунок таких популярних сьогодні екстремальних або «темних» турів. Враховуючи те, що Україна ще до воєнної агресії з боку російської федерації мала на своїй території величезну ресурсну базу (велику кількість тематичних об'єктів та локацій) для розвитку «темного» туризму, можна з упевненістю сказати, що після перемоги майже вся територія України перетвориться на суцільну зону, яка буде складатися з об'єктів «темного туризму» різних типів. Залучення до нашої туристичної сфери великої кількості іноземних туристів, які обов'язково матимуть бажання завітати до України після війни, зможе суттєво «підштовхнути» нашу економіку та дати їй новий старт, тому що при раціональному аналізі відповідних туристичних DESTINATION з старими та новими об'єктами «темного» туризму», можна не тільки доволі швидко відновити туристичну галузь нашої держави, а й домогтися позитивного впливу сфери туризму на загальний український ВВП. Саме тому, на мою думку, вже сьогодні доцільно аналізувати вже існуючі об'єкти «темного» туризму, прогнозувати створення майбутніх; розробляти тематичні екскурсії комбінованого типу та проводити опитування серед населення (більшою мірою з інших країн) на теми, які стосувалися б їхньої зацікавленості у відвідуванні певних об'єктів та місць «темного» туризму на території нашої країни. Якщо є попит, то буде і пропозиція, оскільки у цілому «темні» тури активно сприяють відновленню фізичних сил (відпочинку) людини; допомагають відволіктися від повсякденності, побачити щось нове, змінити звичне середовище існування. Вони також дають туристу можливість знайти нові знайомства з мандрівниками, місцевими жителями, сприяють бажанню дізнатися якомога більше нового про інші країни, їх історичне минуле (фольклор, музику, мистецтво, релігію, традиції, спосіб життя), допомагають задовольнити інтереси, пов'язані із мистецтвом, а також з релігійними вподобаннями. Але головне, що активно сприяє розвитку подібних турів, – це можливість дізнатися правду про події, у тому числі й трагічні сторінки нашого минулого, щоб не допускати повторення подібних подій у майбутньому. Сьогодні ж це питання, на жаль, є актуальним як ніколи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алістратова К. Е. Містичний туризм: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. Географія та туризм. 2013. Вип. 26. С. 93 – 101.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. — К.: Київ. ун-т, 2001 – с. 16-84.
3. Бордун О.Ю., Деркач У.В. Теоретичні та практичні засади дослідження похмурого туризму України. Географія та туризм. Серія: Географія рекреації та туризму: теоретичні та практичні питання. – 2017. – Вип. 30. – С. 66.
4. Джерела географічних знань. Методи сучасних географічних досліджень – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://disted.edu.vn.ua/courses/learn/1422>.
5. Довідка СБУ: списки розстріляних в тюрмі № 1 м. Львова. «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ» №1/2(4/5) 1997 – с. 394-432.
6. Замок Радомисль, Кременецький замок – східний форпост Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radozamok.com.ua/istoriya/istoriya-zamku.html>.
7. Історія в'язниці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lonckoho.lviv.ua>.
8. Класифікація видів туризму за метою – Букліб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buklib.net/books/23275/>.
9. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. – 197 с.
10. Козенюк В. О. Бабин Яр // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. — Т. 1 : А — Г. — 672 с. — ISBN 966-7492-00-X.
11. Легенди Золочівського замку. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <https://karpaty.love/places-objects/zamky-ta-fortetsi-zahidnoi-ukrainy/63-zolochivskiyi-zamok.html>.

12. Львівщина як перспективний регіон України для розвитку туризму та рекреації – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/pavlish.htm.

13. Мальська М.П. Організація туристичного обслуговування: підручник. — К.: Знання, 2011 – с. 211-225.

14. Мартинець С. На вас чекає Біла пані // Україна молода. – 2008. – № 110.

15. Медіа-платформа «Karpatium»: Бродівський замок – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://karpatium.com.ua/pamyatky-arkhitektury/brodivskiyi-zamok>.

16. Медіа-платформа «Karpatium»: Золочівський замок – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://karpatium.com.ua/pamyatky-arkhitektury/zolochivskiyi-zamok>.

17. Медіа-платформа «Karpatium»: Старосільський замок – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://karpatium.com.ua/pamyatky-arkhitektury/starosilskiyi-zamok>.

18. Містичні історії Олеського замку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://we.org.ua/mistychna-ukrayina/mistychni-istoriyi-oleskogo-zamku/>.

19. Могили знаменитостей, старовинні склепи і міські легенди. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/kyiv/baykove-kladovishche-krematoriy-starovinni-sklepi-smittya-i-znamenitosti-reportazh-nv.html>.

20. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу / Навчальний посібник // К. А. Немець, Л. М. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 170 с.

21. Переверзев С. В. Чорнобиль // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. ; Інститут історії України НАН України.

— К. : Наук. думка, 2013. — Т. 10 : Т — Я. — С. 561. — 784 с. : іл. — ISBN 978-966-00-1359-9.

22. Сайт Державної служби статистики України – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

23. Сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://land.gov.ua/>.

24. Сардак С.Е., Таран С.В. Потенціал «темного» туризму в країнах Європи /С.Е. Сардак, С.В. Таран // Економіка і суспільство. – Вип. 19 / 2018. – С. 27-34. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-5>.

25. Смолій В. А. Бабин Яр // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — Київ : Наукова думка, 2003. — Т.

26. Топчієв О.Г. Територія: сучасний зміст поняття; функції; ресурсний потенціал. — 2010 // Український географічний журнал – с. 112-151.

27. Туристична дестинація як ключовий елемент регіональної туристичної системи – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/myronov16.htm.

28. Туристичний блог «Замки та храми України» – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://castles.com.ua/stselo.html>.

29. Туроператор «Відвідай». Блог про тури Україною: Містичні легенди Підгорецького замку – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vidviday.ua/blog/pidhoretskyi-zamok/>.

30. Чернихівський Г. Кременецький замок // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2005. — Т. 2 : К — О. — С. 227. — ISBN 966-528-199-2.

31. Шаблій О.І. Актуальні питання методології і теорії макрорегіоналізації України. — 1999 // Український географічний журнал – с. 116-134.

32. Шильнікова З. М., Дульцева І.І., Матушкіна М.В. Тенденції розвитку «темного» туризму та його мотиваційні аспекти / З.М. Шильнікова, І.І. Дульцева, М.В. Матушкіна // Економіка та управління підприємствами. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. – Вип. 22. 2018. – с. 586-591.

33. Таран Є.Д. (2023) Провідні дестинації та перспективи розвитку темного туризму в Україні / матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Регіон-2023: суспільно-географічні аспекти», Харків 20-21 квітня 2023 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/наукова-робота/конференції/>.

34. Dark Tourism – the guide to dark travel destinations around the world [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dark-tourism.com/index.php/about>.

35. Decyat` misty`chny`x czvy`ntariv Ukrayiny` [Ten mystical cemeteries of Ukraine]. Retrieved from https://ua.igotoworld.com/ua/article/568_decjat-mistichnih-cvintariv.htm [in Ukrainian].

36. Desyat` ukrayins`ky`x zamkiv z pry`vy`damy` [Ten Ukrainian haunted castles]. Retrieved from <https://busfor.ua/uk/blog/ukrainian-haunted-castles> [in Ukrainian].

37. Discover. Музей «Пам'ять єврейського народу та голокосту в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://discover.ua/locations/muzey-pamyat-ievreyskogo-narodu-ta-golokostu-v-ukrayini>.

38. Foley M., Lennon J. JFK and dark tourism: A fascination with assassination. International Journal of Heritage Studies. Taylor & Francis, 1996. № 2(4). P. 198–211.

39. Fuchedzhy`, V. I. (2013). SWOT-analiz yak instrument anty`kry`zovogo finansovogo upravlinnya. [SWOT-analysis as a tool for crisis financial management]. Aktual`ni problemy` rozvy`tku ekonomiky` regionu –

Actual problems of economic development of the region, 9 (2), 156-161]. [in Ukrainian].

40. Gagandeep Soni, Sarah Hussain. Dark Tourism: Changing Perception of Travelers for Indian Tourism. *OmniScience: A Multi-disciplinary Journal*. 2018; 8 (3).

41. Guru; Відпочинок в Україні. Печери Святогірської лаври. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rest.guru.ua/ua/svyatogorsk/places/1848-peshery_svyatogorskoj_lavry/.

42. Headrick, James M., *IEEE Spectrum*, pp. 36-39 (July 1990).

43. John Lennon and Malcolm Foley, *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster* (New York: Continuum, 2000), 11.

44. Kuly`nyak, I Ya., Zhy`galo, I. I., & Yarmola, K. M. (2020). Misty`chny`j tury`zm: sutnist` i perspekty`vy` rozvy`tku u L`vivs`kij oblasti [Mystical tourism: the essence and prospects of development in the Lviv region]. *Biznes Inform – Business Inform*, 3, 128-137. [in Ukrainian].

45. Meg D. Lonergan (2020): Hard-on of darkness: gore and shock websites as the dark tourism of digital space, *Porn Studies*, DOI: <https://doi.org/10.1080/23268743.2020.1720524>.

46. Miscya sy`ly` Ukrayiny`. [Places of power of Ukraine]. Retrieved from <https://freetravel.com.ua/ua/world/ukraine/place-of-power> [in Ukrainian].

47. Miscya sy`ly` Ukrayiny`. Gy`bli i anomal`ni zony`. [Places of power of Ukraine. Deaths and abnormal areas]. Retrieved from <https://freetravel.com.ua/ua/world/ukraine/place-of-power> [in Ukrainian].

48. Misty`chni miscya v Ukrayini: 32 lokacyi, de serce zavmy`raye. [Mystical places in Ukraine: 32 locations where the heart freezes]. Retrieved from https://ua.igotoworld.com.ua/article/1144_misticheskie-mesta-v-ukraine.htm [in Ukrainian].

49. Official website of the State Agency of Ukraine for Exclusion Zone Management]. Retrieved from <https://dazv.gov.ua/> [in Ukrainian].

50. Prokopis A. Christou & Maria Hadjielia Drotarova (2021): Aura,

thanatoplaces, and the construction of thanatourism emotions, *Journal of Heritage Tourism*, DOI: <https://doi.org/10.1080/1743873X.2020.1869241>.

51. Robert S. Bristow, Mirela Newman (2005). Myth VS. fact: an exploration of fright tourism. *Proceedings of the 2004 Northeastern Recreation Research Symposium GTR-NE-326*, 215-221.

52. Rudi Hartmann, John Lennon, Daniel P. Reynolds, Alan Rice, Adam T. Rosenbaum & Philip R. Stone (2018) The history of dark tourism, *Journal of Tourism History*, 10:3, 269-295, DOI: <https://doi.org/10.1080/1755182X.2018.1545394>.

53. Seaton A.V. Guided by the dark: from thanatopsis to thanatourism. *The International Journal of Heritage Studies*. 1996. № 2. P. 234–244.

54. Stone P. A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism*. 2006. № 54(2). P. 145–160.

55. Stone, R. Sharpley // *Annals of Tourism Research*. – Oxford, 2008. – P. 574–595.

56. TOP-10 misty`chny`x miscz` u L`vovi ta oblasti. [TOP-10 mystical places in Lviv and region]. – Retrieved from <https://www.032.ua/news/1845154/top-10-misticnih-misc-u-lvovi-ta-oblasti> [in Ukrainian].